Kuldne mõõk_ Sef, R.

V2 S33 II—III
Tõlgitud raamatust:
ИМЕНА ИЗ ЛЕГЕНДЫ Рассказы о героях гражданской войны
Издательство «Карелия» Петрозаводск 1974

TÕLKINUD SILVI VALI KAANE KUJUNDANUD ANTS SADE

Sef, R.
S33 ^Kuldne mõõk- ~ Tln': Eesti Raamat, 1981. — 7b lk.
tovs^remakPi°^,PÜhen4datUd. ku"lsale nõukogude väejuhile G Ko-
mõõk UUde autasude ""Igas ka nimeline relv - kuld-
70802—388
S M901(16)-81 224-81 4803010102 84.3V

Esimene lugu

See oli väga ammu. Jõukas härrastemajas pani proua oma pojukest magama, äiutas ja rääkis talle:

«Maga, maga. Muidu tuleb Kotovski ja viib su ära . . .»

Aga külaveerel vaeses talutares äiutas oma poega talunaine, äiutas ja rääkis:

«Maga, maga. Kotovski tuleb ja toob sulle õnne...»

Metsas kõikusid tasa pöökpuude ladvad, laisa vooluga jõekeses mulistas paks säga, aga mööda metsaradu liikus tarest tarre legend:

«Räägitakse, et Kotovski annab igale kehvikule kotitäie raha . . .»

«Veel räägitakse, et ta on niisama pikk kui see mänd . . .»

«Aga veel räägitakse, et ta suudab põgeneda igast vanglast . . .»

See oli ammu. Enne revolutsiooni. Raske oli tol ajal talupoja elu. Polnud leiba, polnud küttepuid ja veel oli vaja mõisnikule maa eest renti maksta. Kuid räägiti, et naabrusesse asuvasse metsa olid ilmunud head inimesed. Nende atamani kutsutavat Kotovskiks, ees- ja isanime järgi Grigori Ivanovitšiks. Rikastelt võtvat ta vara ära, jagavat vaestele. Olevat õiglane mees.

Nii arvasid talupojad. Niiviisi tekkis legend.

Kuid politseijaoskondades klõbisesid telegraafiaparaa- did nii ööl kui päeval: «Punkt. Punkt. Kriips. Punkt.» Kei- ser käskis:

«Tabada, kinni võtta, areteerida, maha lasta ja üles puua Kotovski!»

«Punkt. Kriips. Kriips. Punkt. . .» vastasid politseinikud. «Endalgi oleks hea meel, aga käed ei ulata . . .»

Aga siis kõmises Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Rahvas paiskas võimult härrased ja nende käealu-sed. Grigori Ivanovitš Kotovskist sai punane komandör. Lahinguretkel kappas ta brigaadi ees rünnakule ja tema järel kandus lennukas legend:

«Räägitakse, et Kotovski võttis kõige tähtsama valge kindrali vangi . . .»
«Räägitakse, et Kotovski lõi ihuüksi terve ohvitseride polgu puruks.»
«Räägitakse, et tema küljest põrkavad kuulid tagasi nagu kivimüürist. . .»
Nõnda arvasid inimesed.
Niiviisi loodi legend.
Palju aastaid on sellest ajast möödunud. Vaikinud on lahingute müra. Kotovskit pole enam elavate kirjas. Aga legend elab. Sest ta ei jutusta mitte tavalisest kangelasest, vaid legendaarsest.
Selline oli Grigori Kotovski, kes kogu oma elu andis inimeste õnne heaks.
Sõitke Ukrainasse. Videvik on seal sinine, tähed suured ja õhtuhämaras hüüavad vutid. Igas Ukraina külas on oma «taat», õhtuti kogunevad taadi ümber lapsed ja paluvad:
«Jutusta, taadu!»
Ning taat jutustabki:
«Aga veel räägitakse, et kord sõitis Kotovski Odessasse ...»
4
Ja kuni taat jutustab, puistub kõrgete mändide otsast tasakesi okkaid, laisa vooluga jõekeses mulistab säga ja mööda metsaradu ning mööda maanteid liigub majast majja, südamest südamesse legend.

Griša

Griša Kotovski sündis Bessaraabias, Hantšeštõ külas. Hommik oli päikesepaisteline, taevas sinine ja pistand-aia ääres lombis paterdasid haned. «Koo-koo-koo,» teatas vana isahani. «Kaa-kaa-kaa,» vastasid talle hanepojad. Isa tõi väikese Griša trepile ja ütles: «Vaata, Griša, need on haned.» Griša vaikis, ei mõistnud midagi. «Vaata, Griša, see on päike.»
Griša vaikis, ta oli veel päris pisike ega osanud rääkida.
Siis isa naeratas ja ütles:
«Mul kasvab hea poeg: ise alles nii väike, aga juba oskab keelt hammaste taga hoida.» Ja viis poisi tarre tagasi.
Kui Griša oli suureks kasvanud, sai temast poiste hulgas ninamees, sest ta oli tugev ega läinud mitte kunagi kaebama.
Ka palju aastaid hiljem, kui ta vangi sattus ja sandarmipolkovnik teda peksis ja karjus: «Anna välja need, kes sind aitasid!» vaikis Kotovski ega reetnud ainustki inimest.
5

Pull

Kokorozenõ külas oli põllumajanduskool. Seal õpetati välja agronoome, viinamarjakasvatajaid ja juustumeistreid. Sellepärast olid seal ka piimandusala tunnid. Sellest alustamegi.
Viisteist poissi avasid vihikud, viisteist poissi kastsid suled tindipotti ja kirjutasid: «28. oktoober.»
Vana õpetaja riputas tahvli kohale pildi. Sellel oli kujutatud pull.
«Täna, poisid,» ütles õpetaja, «jutustan teile sirnmentali tõugu pullist. Seejärel läheme aga karjaaeda ja ma näitan teile seda tõugu pulli.»
«Ai!» kostis äkki kellegi hüüe. «Ai-ai!»

Õpetaja vaatas klassi üle prillide.
«Kuidas sul häbi ei ole, Gunclorov,» ütles ta.
«Aga mis lahti on?» jorises ilmatupikk Gundorov viimasest pingist ja torkas sulega enda ees istuvat kleenukest poissi, moldaavlast Kolja Arbaret. Kolja võpatas, kuid vaikis. Gundorovi peeti ju esimeseks jõumeheks, ta oli kõige vanem, sest ta istus juba kolmandat aastat ühes ja samas klassis. Sellele lisaks oli ta isa tuntud varakas mees. Tema oligi kinkinud koolile kaks sirnmentali tõugvi lehma ja pulli. Seepärast hoiti"i Gundorovi koolis, ehkki ta päevikus olid ainuüksi kahed, aga kontrolltöö eest juustuvalmistamise alal oli ta koguni ühe saanud. Tegi sellise juustu, et ei saanud aru, oli see juust või manrri-puder.
, Kuid nii mõndagi oskas Gundorov väga hästi. Ta oskas suurepäraselt kiusata endast nõrgemaid. Aga kõige enam Kolja Arbaret.
Juba samal päeval, kui väike ja arglik Kolja esimest korda klassiukse avas, astus Gundorov suurel vahetunnil tema juurde ja küsis miilustava häälega:
«Tahad, ma näitan sulle Peterburgi.»
6
«Tahan küll,» vastas Kolja.
Aga Gundorov surus Kolja pea oma peopesade vahele ja hakkas seda sikutama, peaaegu oleks otsast rebinud. Oh, küll oli valus ja solvav! Mida võis aga väike Kolja teha? Poisid kartsid Gundorovi ja õpetajad teda ei puutunud — oli ju tema isa kinkinud koolile kaks sirnmentali tõugu lehma ja pulli.
Väike Kolja vaikis. Ainult siis, kui enam mitte kuidagi ei suutnud kannatada, karjatas vaikselt «Ai!» või jooksis põllule ja korjas seal mardikaid. Kuivatatud mardikaid hoidis ta suures kompvekikarbis. Seal oli ninasarvik-mardikas ja teraviljajooksik, aga tikutoosis kandis ta alati kaasas oma suurimat aaret — kaerasori. Ja ehkki ärakuivanud kaerasoril olid jalad ammu murdunud ja vuntsid küljest kukkunud, hoidis väike Kolja teda üle kõige, sest kaerasori on väga raske kinni püüda. Aeg-ajalt paotas ta tikutoosi, vaatas mardikat ja naeratas.
«Mis sa naeratad, Arbare?» kõlas õpetaja hääl. «Korda, mida ma praegu jutustasin.»
Kohkunud Kolja laskis lauaklapil kolksatades kukkuda.
«Te jutustasite, jutustasite ...» pomises ta. «Millest ma jutustasin?» «Te jutustasite pullidest.» «Millistest pullidest ma jutustasin?» Väike Kolja tõmbus kössi. «Oo ... Oo ... Oo .. .»
«Härra õpetaja,» ütles nagu juhuslikult pikka kasvu laiaõlgne poiss, kes istus esimeses pingis. Ta oli alles hiljuti kooli tulnud ja kõik tundsid teda kui «uut poissi». «Härra õpetaja, lubage küsimus esitada.»
Õpetaja astus uue poisi juurde.
«Ma olen kuulnud, härra õpetaja, et Hispaanias korraldatakse härjavõitlusi. Jutustage meile nendest.»
«Ja-jaa, muidugi,» ütles õpetaja ja tippis laua äärde. «See on väga huvitav, ehkki ei kuulu asja juurde. Kui
7

ma teenisin mõisnik Muntianu juures valitsejana, jutustas ta mulle härjavõitlusest. Ja-jaa. Ta oli ise Hispaanias käinud ja näinud härjavõitlust. Kujutage endale ette, poisid, seal on areenid, suured liivaga ülepuistatud väljakud. Ümberringi istuvad pinkidel

pealtvaatajad ja lehvitavad rätikuid. Härg lastakse areenile ja ratsanikud hakkavad teda piikidega torkima. Aga matadoor õrritab teda kepi otsa seotud punase rätiga. Oh, olen unustanud, kuidas seda rätti nimetatakse. Härg tormab matadoori poole, see aga lipsab eest ära. Härg on väga tugev, kuid kohmakas. Kui aga härg on ära väsinud, torkab matadoor ta mõõgaga surnuks. Ongi kõik. Muidugi võib juhtuda ka nii, et härg tõstab matadoori sarvede otsa, kuid sinna ei saa juba midagi parata.»

«On aga vahva!» ütles Gundorov.

«Härjast on kahju,» ütles väike Kolja, kes ikka veel püsti seisis, «ja matadoorist on samuti kahju.»

Õpetaja vaatas väikesele Koljale otsa:

«Aga, muide, Arbare, mida ma siiski jutustasin?»

Kuid siis helises ukse taga kell ja poisid kargasid püsti.

«Karjaaeda! Karjaaeda!» kostsid hääled. Kõik läksidki karjaaeda.

Sel sügisel olid Bessaraabias päikesepaistelised ilmad. Õhus hõljusid peened ämblikuvõrgud, jõge mööda liuglesid allavett kollased lehed.

Vana Õpetaja jõudis vaevu oma õpilastega sammu pidada.

Jõuti karjaaeda. Karjus oli loomad äsja sinna ajanud, lehmi hakati lüpsma. Aedikus astus väärikalt pull Kurat, kelle Gundorovi isa oli koolile kinkinud.

Aga mis see siis pidi tähendama? Uus õpilane hüppas hoogsalt üle tara ja läks pullile vastu. Ta võttis suure punaseruudulise taskurätiku ja hakkas sellega otse pulli nina ees lehvitama. Pull muutus valvsaks. Mitte asjata ei kutsutud teda Kuradiks — peale karjuse ei lasknud ta

mitte kedagi endale ligi. Aga poiss aina lehvitas rätti. Pulli lihased mänglesid, ta oli üleni pingul. Poisid ja vana õpetaja ahhetasid. Pull puhkis ja tormas edasi. Uus poiss põikas tabamatu liigutusega kõrvale ja pull põrkas oma teravate sarvedega täishooga vastu karja-tara.

«Tagasi!» hüüdis vana õpetaja murduval häälel. «Tagasi!»

Kõik tõmbusid tagasi. Naeratades lehvitas poiss taas rätikut pulli nina ees. Raevunud härg hüppas, ta suule valgus sülge ja vahtu.

Erutuse tõttu hakkas vana õpetaja sosinal kõnelema.

«Mis see on? Mis see ometi on?» pomises ta.

Pulli hingamine muutus üha kähisevamaks. Ta küljed kattusid higiga. Prauhh — uuesti tormas ta mööda. Hinge kinni pidades jälgisid õpilased vaimustunult uut poissi. Kolja Arbare kattis näo kätega. Tundus, nagu liiguks aeg teosammul. Ja siis juhtus midagi uskumatut. Uus poiss kargas väsinud pulli juurde, haaras tal sarvist kinni ja vajutas karvase, valge lauguga pea vastu maad. Vana õpetaja lõi risti ette.

«Hurraa!» hüüdsid poisid ja hakkasid vaimustusest karglema.

Uus poiss ronis üle tara, tõmbas hinge tagasi ja läks miskipärast Gundorovi juurde.

«S-sina!» ütles ta kogeldes. «S-sina, lõust! K-kui sa v-veel k-kord teda k-kiusad,» näitas ta eemal seisva Kolja Arbare poole, «s-siis teen s-sinuga n-niisamuti k-kui s-selle pulliga! K-kas said aru?!»

Ja ta pistis Gundorovi nina alla rusika, milles ikka veel hoidis kokkukäkerdatud taskurätti.

«Mis mina? Mina pole midagi teinud,» jorises kahvatuks tõmbunud Gundorov, «mina teda ei kiusagi.»

Uus poiss keeras järsult selja ning sammus sõnagi lausumata karjaaia poole.

«Griša, Griša! Pea kinni, Griša!» hüüdis äkki Kolja

9

Arbare ja kihutas uuele poisile järele. «Võta!» Ta sirutas käe välja. Tema pihupesal lebas väike tikutoos kuivanud kaerasoriga, kellel olid ammu vuntsid ära kukkunud ja jalad otsast tulnud.

Ataman Adski

Täidlane mees lamas lumel. Ta lebas aluspesu väel, saapad jalas. Käed ja jalad olid tal kinni seotud. Ta paotas silmalauge ja nägi valgel lumel punaseid häitsmeid — sinna oli tilkunud verd.

Mees hakkas end veeretama, püüdis käsi lahti päästa — asjata. Siis ajas ta end istukile ja hakkas hammastega nööri närima. Samuti tagajärjetult. Siis hakkas ta karjuma.

«Appi!» karjus ta. «Aidake!»

Ümberringi oli kõik vaikne. Mees istus ja tõusis siis ettevaatlikult põlvili, ajas end järsu liigutusega püsti. Seisis tuikudes.

«Lur-jus!» karjus ta. Kaotas uuesti tasakaalu ja kukkus lumme.

«Jus-jus-jus!» vastas kaja.

Eemal paistis must täpp. Juba varsti päästis pikakasvuline tõmmu moldaavlane mahakukkunud mehel käsi lahti. Et tugevat sõlme valla päästa, pidi ta madalamale kummarduma. Kukkunu tundis, kuidas kare habe ta randmeid kõditas. Vaevu ajas ta end jalule. Tundmatu vaatas teda ja vilistas: vasakut silma polnud üldse näha, selle asemel oli sinine laik. Läbi avatud särgi paistis vorp, nähtavasti oli meest piitsaga pekstud.

«Mille eest sind nii karistati?»

«Peremees peksis,» vastas end jalule ajanud mees, «mõisnik Skopovski.»

10

«Kuidas nii, kas ta peksis sind üksinda?»

«Ei, nad olid viiekesi.»

«Aga mille eest nad sind peksid?»

Pikakasvuline moldaavlane võttis endal mantli seljast ja andis selle alasti mehele. Tollele ulatus see vaevu põlvini.

«Jookseme kiiresti, mul on külm.»

Nad pistsid jooksu üle heleda lagendiku Benderõ poole. «Töötasin mõisnik Skopovski juures valitsejana,» ütles siniseks löödud silniaga mees hingeldades. «Ja siis?»

«S-süüdistati mind, nagu oleksin ma raha varastanud, seitsekümmend seitse rubla.»

«Ja selle pärast peksti?»

«Ah ei. Kõigepealt viskasin ta aknast välja.»

«Kelle siis?»

«Mõisniku ikka.»

Moldaavlane peatus.

«Mõisniku?»

«Jah.»

«Skopovski enda?»

«Jookseme kiiremini!» palus siniseksöödud silmaga mees. «Mul on külm!»

Varsti hakkas küla paistma. Moldaavia tares, kus põrandad on lõhnava heinaga kaetud, aga otse seintele joonistatud lilled, leidsid nad peavarju. Perenaine ulatas kruusiga mõrkjat punast veini. Peremees istus külalise kõrvale.

«Olete kaugelt?» küsis ta häbelikult.

«Mitte eriti,» vastas pikakasvuline moldaavlane.

«Aga kas lähete kaugele?»

«Mitte eriti.»

Perenaine tõi niiske käterätiku. Siniseks löödud silmaga mees asetas selle muhule ja istus, lambanahk ümber. Ta vaikis. Ka peremees vaikis. Pikakasvuline moldaavlane

vaikis samuti. Kõik istusid tasa. Sinise silmaga mees pani käe oma teekaaslase õlale.

«Koerad!» ütles ta moldaavia keeles. «K-koerad!»

Moldaavlane noogutas.

«Mikspärast sa mõisniku aknast välja viskasid?» küsis ta valjusti, et peremees kuuleks.

«Ta k-kamandas liiga palju. Noris tüli. Teenri peksis läbi. Lõi omaenda naist. Karjus minu peale. S-siis ma viskasingi ta välja.»

«Ai-ai-ai!» ütles moldaavlane. «Kuhu sa nüüd küll lähed?»

Sinise silmaga mees sirutas käe lambanaha alt välja. Võttis leigeks muutunud räti silmalt. Vangutas pead, raputas veetilgad maha. Ja äkki naeratas nii laia ja selget naeratust, nagu see võib olla ainult väga tugevatel inimestel.

«Teate,» ütles ta, «milline naljakas laul on olemas?

Sõitis kord
suurel teel
suur ja tähtis
här-ras-mees.
Talle vastu
läks sel teel
püstoliga
här-ras-mees.

Olete kuulnud?»

«Ei.»

«Siis veel kuulete,» ütles siniseks löödud silmaga mees.

«Milleks sa seda räägid, ah?» küsis pikka kasvu moldaavlane ja sügas habet.

«Aga selleks, et kui leiduks kaks-kolm ustavat meest ja rublat kolmkümmend raha, et osta kolm revolvrit. Ja veel leht p-paksu paberit, millest saaks kolm maski välja lõigata. Siis võib minna teele, mingi Skopovski kinni pidada ja . . .»

«Ja mis siis?» küsis pikakasvuline moldaavlane.

«Ongi kõik!» vastas sinise silmaga mees lühidalt.

Tares muutus täiesti vaikseks. Peremees läks välja, tuli tagasi ja ulatas külalisele rubla.

«Säh! Võta ja mine ära. Mul on naine ja lapsed. Mina ei saa. Kohe annan riided ja mine.»

Külaline tõusis püsti.

«Kuidas su nimi on?» küsis ta peremehelt.

«Illarioniks kutsutakse,» vastas peremees, «perekonnanimi on Greku. Illarion Greku.»
«Suur tänu sellegi eest, Illarion,» ütles külaline. «Aga sina?» pöördus ta oma kaaslase poole.
See trummeldas pikkade sõrmedega vastu värvimata lauda.
«O-olgu siis,» ütles külaline ja astus ukse poole.
Pikk moldaavlane läks talle järele.
«Mina tulen sinuga.»
Mõlemad külalised vahetasid pilke ja väljusid. Peremees ohkas ja sulges nende järel ukse.

Möödus kolm aastat, tervelt kolm aastat. Kaks neist olid harilikud, kolmas mitte päris. Algas Vene-Jaapani sõda. Talupoegade elu läks iga päevaga aina raskemaks. Illarion Greku oli talupoeg. Ka temal oli üha raskem elada. Lõpuks muutus kõik täiesti talumatuks. Ühel hommikul ärkas Illarion külmast, kuid teki alt oli hirm välja ronida.
«Illarion, ae, Illarion!» hüüdis naine.
«Mis on, Anna?»
«Kust saaks puid?»
«Ise mõtlen sedasama.»
«Aga kes seal aknale koputab?»
«See on Faramuš . . . Astu sisse, Porfiri . . . Mis sul südamel?»

«Tahtsin sind mõisametsa kutsuda. Kusagilt mujalt pole puid enam võtta.»
«Ei!» karjatas Greku naine mehe õla tagant välja vaadates. «Ta ei lähe. Ta on mul tasane. Tead sa ka, mida mõisametsa raiumise eest tehakse? Ma ei lase Illarionil minna!»
Greku naeratas süüdlaselt, lükkas naise eemale ja tõusis püsti. Mõne hetke pärast astus ta trepile. Ta õlal kõlkus saag ja kirvest hoidis ta käes.
«Ei!» hüüdis naine.
«Jaa!» ütles Illarion.
Nad läksid koos Porfiriga metsa.
Aga päev hiljem ajasid strasnikud Peresetšini linna poole viivat teed mööda talupoegi, kes olid areteeritud mõisametsas puude raiumise eest. Talupoegade nimed olid: David, Konstantin, Illarion, Porfiri . . . Neid kõiki viidi vanglasse, kus oli väga igav istuda ja kus süüa ei antud peaaegu üldse. Oh, kuidas nad ei tahtnud vanglasse minna! Jalad liikusid vaevu. Kuid strasnikud selja taga kärkisid kogu aeg. «Astu kiiremini!» karjus üks. «Liiguta jalgu!» kamandas teine. Ja talupojad läksid. Ees sammus külakümnik. Käes hoidis ta esildiste raamatut, kuhu olid kirjutatud areteeritute nimed. Samas oli ka ümbrik suunamiskirjaga vanglasse.
«O-oh, härra ülemus!» ohkas Porfiri Faramuš.
«Astu, astu!» hüüdis strasnik.
«O-oh, härra ülemus, mis nüüd küll saab?»
«Mis siin ikka saama peab? Võõras metsas puid raiusid? Strasnikutele vastu hakkasid? Nüüd istud aastakese vanglas. Seal õpetatakse sind üsna varsti ülemuste sõna kuulama ja vabadust armastama.»
«O-oh, härra ülemus!»
«Mis sa ohid. Areteeritu peab vaikides minema.»

«Ole parem vait,» sosistas Illarion Porfirile. «Sinu pärast me vangi lähemegi. Mis nüüd saab? Kui sina poleks

14

õhutanud meid metsa minema, oleksime ehk kusagilt mujalt puid muretsenud.» Äge Porfiri seisatas.

«Küülik!» karjus ta. «Küülik! ... Sul on isegi silmad punased kui küülikul. Sina oled süüdi, et meid vangi viiakse. Kui mina metsas strasnikuid peksin, kus sa siis olid?»

«Edasi!» hüüdsid strasnikud. «Areteeritud, ärge seisma jääge!»

«Ti-i-uu,» vingus kuul.

«Kas sina lasksid, Ion?» küsis kaameks tõmbunud külakümnik strasnikult. «Ei.»

«Sina, Andrei?» «Ei.»

«Ti-ii-iiuu,» vingus jälle kuul.

Peresetšini metsast jooksis välja seitse meest. Kaks näokatetes astusid külakümniku juurde. Ülejäänud piirasid strasnikud ümber.

«S-seis! Keda sa viid?»

«A-aretee-rituid,» kogeles külakümnik.

«M-miks sa k-kokutad? N-narrid mind?» küsis üks juurdeastunud meestest kurjalt.

«M-mis t-te n-nüüd,» ütles külakümnik, «ma e-ehmu-sin.»

«Mille pärast n-need inimesed areteeriti?» küsis pikk mees, kel oli mask näo ees.

«Raiusid m-mõisa m-metsas puid,» sai kümnik vaevu sõna suust.

«Anna ettekannete raamat siia!» käskis pikk mees.

Ta võttis ümbriku, milles oli saatekiri vanglasse, ja kirjutas kohale, kuhu vanglaülem oleks pidanud oma allkirja andma: «Areteeritud vabastas ataman Adski.» Siis rebis ettekannete raamatu neljaks tükiks. Andis igale strasnikule tüki ja ütles:

«Olgu see mälestuseks ataman Adskilt.»

15

«S-suur t-tänu,» oli kõik, mis külakümnik suutis öelda. «Aga nüüd laske jalga!» karjus ataman Adski. Strasnikud jooksid minema.

Kui nad olid teekäänaku taha kadunud, võtsid ataman ja ta abilised maskid maha. Illarion Greku naeratas.

«Tere õhtust,» ütles ataman moldaavia keeles. «Tere õhtust, Illarion. Kas mäletad mind veel?»

«Mäletan küll,» vastas Illarion.

«Aga mind?» küsis ta kaaslane ja sügas habet.

«Ka teid mäletan,» vastas Greku.

«Suur tänu, et raskel hetkel aitasid,» ütles ataman.

«Pole tänu väärt.»

Illarion naeratas uuesti häbelikult.

«Kuulake mind,» ütles ataman vabastatud talupoegadele. «K-koju te minna ei tohi, nagunii pistetakse vangi. Aga mul on teie jaoks tööd. Kes on nõus, astugu minu juurde.»

Esimesena astus atamani juurde Porfiri Faramuš. Teisena David Verdõš. Kolmandana Konstantin Jurko. Ta seisatas hetkeks, mõtles, lõi käega ja astus atamani juurde. Eemale jäi üksnes Illarion Greku. Ta vahtis maha ja vaikis.

«Aga sina?» küsis ataman.

«Ei,» vastas Illarion, «ma ei või.»

«Aga sind pannakse ju vangi,» ütles ataman.

«Ikkagi ei või. Hüvasti.»
Ta pöördus ja hakkas aeglaselt astuma mööda teed, mis viis tagasi külla.
«Tule tagasi, Greku!» hüüdis Porfiri talle järele.
Hämardus. Peagi kadus Greku videvikku.
«Võtke strasnikute relvad,» ütles ataman talupoegadele. «L-lähme.»
Kümme meest astusid piki metsaserva. Porfiri Faramuš heitis püssi oskamatult üleõla ja hoidis end atamani lähedusse.
16
«Küülik!» hüüdis ta. «Argpüks! Tal on isegi silmad punased nagu küülikul.»
Ataman astus Faramuši juurde ja võttis tal kõvasti rinnust kinni.
«O-ole v-vait,» ütles ataman tasa. «Mis sa ilmaasjata lärmad. T-ta t-tuleb veel meie juurde . . .»

Pomm

Enne revolutsiooni oli Moldaavias palju kloostreid. Teie muidugi ei tea, mis see klooster on. Kohe ma räägin. Klooster on koht, kus elavad mungad — inimesed, kes kogu aeg jumalat paluvad. Nad elasid hästi ja käesolevas loos kõne alla tuleva kloostri eestseisja, ehk ülemmunga kõhul rippus kopsakas nahkpaun. Kujult oli see ümmargune, käega katsudes mõnus. Eestseisjat kutsuti isa Fjodoriks. Üle kõige maailmas armastas isa Fjodor lõunasöögi ajal üdikonte lutsida ja enne magamajäämist nahk-pauna silitada.
Selles paunas peitusid võlakirjad. Mis on võlakirjad, seda te ka ei tea. Jutustan teile ka neist. Kloostril oli palju maad. Maad harisid talupojad. Poole saagist andsid nad kloostrile, poole jätsid endale, kuid jäid sealjuures alati võlgu. Võlg pandi paberile kirja ja seda nimetatigi võlakirjaks. Hoiti neid kirju aga eestseisja, isa Fjodori, paksul kõhul. Ongi kõik. Aga nüüd algab jutt.
Algab see nii.
Lehm ammus. Ta ammus kurvalt ja kõlatult, sest teda viidi koduõuelt minema. Ehkki laut oli hõre, allapanu kõva ja peremees vaene, oli kodust lahkumine siiski kibe. Siin teda armastati. Perenaine tõusis juba koidu ajal teda karja ajama. Väike Mariula lippas päeval lüpsma. Ka kõige raskematel aegadel ei nõustunud peremees Müstikut
17

maha müüma. Nüüd vaatasid nad kõik — peremees, pere-naine ja väike Mariula —, kuidas Müstik oma kõhna sabaga vehkides õuelt lahkus. KJoostriteener tiris teda nööri-pidi, teine nüpeldas vitsaga tagant.
Kloostris söödi sel ajal parajasti lõunat. Esimeseks roaks sõi isa Fjodor borši, teiseks lutsis üdikonte, kolmandat ei jõudnud sööma hakata. Kloostri söögisaali jooksis munk.
Ta lausus väriseva häälega:
«Tule-kah-ju!»
Ja kõik kargasid jalule. Paks eestseisja tormas pauna vastu kõhtu surudes ukse poole. Mungad pistsid punuma nagu mustad tarakanid.
«Tulekahju! Tulekahju!»
Kõrges kellatornis hakkas kõmisema kell: Pomm! Pomm! Pomm! «Kiiresti! Kiiresti väravad kinni!»

Kuid rasked kloostriväravad lasksid juba kuulda oma kriuksuvat laulu. Isa Fjodor ei jõudnud veel üle kloostri-õue joosta, kui väravad avanesid ja rahulikult pead vangutades astus lehm rahvahulgale vastu.

Siis nägid kõik, et kloostris pole tulekahju. Tulekeeled tantsisklesid metsa taga. Ninna lõi kõrbelõhna.

«Mis see on?» oigas paks eestseisja.

«Kotovski!» vastas kaja.

Võib-olla polnudki see kaja, vaid tuul, mis oli tund aega tagasi küla kohal keerelnud. Võib-olla polnudki see tuul, vaid kleenuke teener, kes oli lehma kohale ajanud. See jäigi teadmata. Hirmunud rahvahulk pääses uuesti liikvele. Eestseisja pühkis suure rätiga laubalt higi.

«Kotovski!» kostis igast küljest. «See röövel riisub rikkaid ja annab röövitud varanduse vaestele.»

«Mõisnik Morošani mõis põleb!»

«Sulgege värav!» karjus eestseisja. Vasakut jalga Ui-bates astus ta munkade poole. «Palvetage, vennad, Päästku jumal meid kurjategija Kotovski käest.» Siis silitas

18

ta nahkpauna ja ütles kleenukesele teenrile: «Lehm on kondisevõitu.»

«Niisugune ta on,» pomises teener süngelt.

«Aga kuidas ta nimi on?» küsis eestseisja.

«Müstik,» vastas teener.

Saabus Öö. Külad suikusid unne. Klooster uinus. Morošani mõisa varemetel hõõgusid viimased söed. Magas väike Mariula oma tares, magas paks eestseisja kloostri-kongis. Kaua vähkres ühelt küljelt teisele Mariuia isa. «Aga mis siis saab, kui klooster võlgade katteks ka kitse ära võtab? Mis siis saab?» mõtles ta aina. Siis uinus temagi.

Kloostrivärava valvur võitles unega kuidas suutis, kuid uni osutus tugevamaks. Valvur vaatas raske väravaluku viimast korda üle ja jäi tukkuma, pea käte najal. Enam ei kuulnud ta ei puudekohinat kloostriõuel ega äkilist sosinat kloostri müüri taga.

«Las ma ronin sulle õlale, Zahhari,» sosistas keegi.

Müüri tagant ilmus nähtavale pea, seejärel laiad õlad, ühed jalad toetusid kindlalt müüriharjale ja pikk mees libistas end hääletult alla. Tema järel teine ja kolinas. Valvur ei jõudnud iitsatadagi, kui talle oli juba ebameeldiva maitsega tropp suhu topitud.

«Ke-enasti elavad mungad,» sosistas pikk mees oma kaaslastele.

Kuu valgustas kindlaid kloostriehitusi, valget kellatorni, uusi kaevurakkeid.

«N-näita teed, Zahhari,» ütles pikk.

Kolm kogu liikusid kuuldamatult edasi. Kolm varju libisesid üle kloostrimüüri, läbisid õue, peatusid hetkeks kloostri sissepääsu juures. Kinniseotud valvur veeretas end mööda maad, püüdis troppi välja sülitada. Kitsaid kloostrikäike pidi ronisid kolm" meest üles, otse eestseisja kongi juurde.

19

Ees läks Zahhari Grossu, ta tundis kloostrit. Talle meenus see päev, mil teda oli sama teed pidi viidud paksu eestseisja juurde. Kuidas Zahhari palus tookord isa Fjodorit võla sissenõudmisega viivitada! Kõik jäi asjatuks. Zahhari viis naise ja tütre omaste juurde,

pani tarele tule otsa ja läks metsa, heade inimeste seltsi. Aga võlg jäigi isa Fjodori nahkpauna paberile. Tema juurde juhtiski Zahhari oma sõbrad.

Eestseisja magas. Ta nägi unes, et mingi pikk kogu tuli voodi äärde ja toppis käe ta padja alla, kus ta hoidis oma kallist pauna. Eestseisja võpatas hirmunult ja ärkas üles. Pikk mees seisis voodipäitsis.

Mees naeratas ja sõnas kergelt kogeldes: «T-tere.»

«Oi-oi!» sosistas isa Fjodor ja sulges silmad. Kui ta silmad taas avas, seisis tundmatu ikka samal kohal, ta nägu oli tõsine.

«Ma olen K-k-k . . .» alustas ta, kuid eestseisjale oli juba kõik selge.

«Issand, halasta!» pomises isa Fjodor. Kuid tundmatu küsis rangelt: «Kus on võlakirjad?»

«Ei tea. Tapke või ära, aga ei tea!» oigas isa Fjodor ja sulges taas silmad.

Kui ta seekord silmad avas, nägi ta tundmatu käes ajalehepaberisse mässitud ümmargust eset. Pikk mees keerutas seda ja loopis ühest käest teise.

«See on pomm,» ütles ta. «M-m-minuti pärast lendate teie ja kogu klooster k-kuradile. Kus on võlakirjad?»

Väriseva käega näitas isa Fjodor padja poole.

«Vaat niiviisi,» ütles tundmatu pauna välja kiskudes. «S-suur t-tänu.» Ta pani pommi isa Fjodori laubale ja väljus.

Kõik oli vaikne ja rahulik. Mitte midagi aimamata magasid mungad. Magas oma tares Mariula isa ega teadnud,

20

et sellest hetkest peale ei võlgne ta kloostrile enam mitte midagi.

Higi voolas isa Fjodori laubalt algul tilkadena, seejärel ojadena, millest oleksid saanud jõed, kui hommik poleks enne kätte jõudnud. Vastu hommikut nägi õuele läinud munk kinniseotud valvurit ja veidi hiljem tunglesid mungad juba eestseisja kongi juures. Sisse astuda ei söandanud keegi, kuid head nõu andsid kõik:

«Isa Fjodor, ärge erutuge! Isa Fjodor, ärge liigutage!»

Eestseisja hingas nagu kala kuival, ta silmad olid pungis. Rohkem ta ei pidanud vastu. Kramp haaras ta rasvunud kere, ta vabises, pomm laubal lõi kõikuma. Kõik tardusid. Veel hetk — pomm kukkus põrandale, paber läks lahti ja sellest veeres välja tavaline õun. Küps punane õun, mädaplekk ühel küljel. Isa Fjodor ajas end istukile.

«See . . .» osutas ta sõrmega õunale. «See . . .» ta jäi vait ja vajus jõuetult patjadele.

Äkki kostis naer. See kaikus kloostrivõlvidelt vastu tuhandehäälse kajana. Tundus, nagu oleks kloostris tõepoolest lõhkenud pomm. Naeris kleenuke teener. Kõik vaatasid teda rangelt, tema aga naeris kõigest kõrist ja pisarad voolasid tal silmist. Naerdes astus ta kongi, võttis maast õuna ja jooksis trepist alla. Ta jooksis üle õue, sinna, kus seisis peremeheta jäänud lehm. Ta astus looma juurde ja ulatas sellele õuna. Müstik võttis õuna oma pehmete mokkadega vastu ja hakkas seda raginal sööma.

Jalad üles!

Nikandr Vassiljevitš oskas hobuseid rautada, kastruleid joota ja mõistis üht-teist ka elektriasjandusest.

Tol ajal oli elekter veel suur haruldus.

Nikandr Vassiljevitš pidas Kjšinjovis turu ääres töökoda, väikest putkat, mille seintel rippusid pihid, traadi-kerad ja mitmesugused tööriistad. Terve päeva kahises putkas jootelamp ja kostis vasara kopsimist.

Nikandr Vassiljevitš jootis seal kastruleid, tegi ämbreid ja veetorusid. Tegi ta odavalt, vastavalt töö raskusele. Sõpru vanal meistril peaaegu polnud.

Selleks oli oma põhjus.

Nikandr Vassiljevitšile oli alati meeldinud midagi meisterdada. Lapsepõlves otsustasid nad koos sõbraga teha maailma kõige suurema kahuri. Kopikahaaval koguti raha, osteti kauplusest salpeetrit, segati seda peenestatud puusöega ja topiti jämedasse roostetanud torusse, mis oli vedelnud kaevu ääres. Ühest otsast löödi toru haamriga lamedaks, teisest otsast topiti sisse lõhkepea, mis koosnes poltidest, kruvidest ja isegi tükist raudteerööpast. Siis puuriti torusse auk, kasteti takutropp petrooleumisse, torgati sinna auku ja süüdati põlema.

Nikandr Vassiljevitš ärkas üles kodus.

Lagi tema kohal vappus, voodi kõrval seisis isa ja rääkis midagi. Ta rääkis, kuid poiss ei kuulnud. Sellest ajast peale ei kuulnudki ta enam midagi ega suutnud ka rääkida.

Isa andis ta plekksepa juurde õpipoisiks. Meister joonistas ja kirjutas talle paberile, mis vaja, ja Nikandr Vassiljevitš tegi kõik ära. Tal olid ebatavaliselt osavad käed. Siis meister suri ja Nikandr Vassiljevitšile jäi päranduseks ta turuäärne putka. Kui kellelgi oli tarvis mingit plekitööd teha lasta, siis öeldi: «Lähme tumma juurde.» Ja kirjutati talle paberile, mida oli vaja.

22

Seepärast oligi Nikandr Vassiljevitšil üksainuke sõber — jalutu invaliid rumeenlase-Kostja. Kostja istus turul ja ennustas. Tema ees seisis kastike ja sellel istus musträstas. Rästas tõmbas kastist sedelikesi. Iga sedel maksis kopika. Kostja soovis kõigile head, seepärast said ka kõik head ennustused. Onn on hea asi.

Õhtuti said sõbrad kokku. Kostja võttis paberi ja kirjutas: «Kuda läheb?» Aga Nikandr Vassiljevitš rõõmustas, vehkis kätega ja kirjutas: «Hästi.»

Ühel päeval veeres Kostja oma vankril kohale tavalisest varem, võttis paberi ja kirjutas: «Täna andis üks mulle 50 r.»

Nikandr Vassiljevitš oli väga imestunud ja kirjutas sinna alla omalt poolt: «Mille eest?» Aga lugu oli nii.

Kostja istus oma rästaga turul. Ennustas. Tema juurde astus ümmarguse näo ja vuntsikestega pikka kasvu mees ning ütles: «Ennusta õige mu-lle.» Rästas keksis veidi kastil ja tõmbas siis sedelikese välja.

Mees avas selle ja luges: «Kes otsib teid, see leiab. Teie õnn ei ole kaugel.»

Sedelikese nurgale oli värvipliiatsitega joonistatud sinine meelespeaõis.

Mees pahvatas naerma ja ütles:

«Seda me veel vaatame, kas leiab või mitte!»

Ta torkas seejärel sedeli taskusse ja võttis sealt paberraha. Andis invaliidile ja läks.

Kostja vaatas neljaks kokkumurtud raha ja ahhetas — see oli 50-rublane. Eluilmas polnud tal veel nii palju raha olnud. Tema kõrval istunud vana mustlanna nägi raha ja karjus valjusti üle kogu turu:

«Head inimesed, vaadake, mis juhtus!»

Rahvas jooksis kokku. Igaüks tahtis 50-rublalist näha. Aga jalutu-Kostja trügis läbi rahvahulga ja sõitis Nikandr Vassiljevitši juurde.

Nikandr Vassiljevitš keerutas 50-rublalist kaua käes,
23
vaatas vastu valgust ja kirjutas lõpuks vaid ühe sõna: «Kotovski.»
Kostja tõmbus kohe tõsiseks, peitis raha kiiresti põue ja sõitis koju.
Nüüd ta vast hakkab inimese moodi elama. Ostab endale uue käru ja Nikandr Vassiljevitšile kuulamistoru. Kuid kõik läks teisiti.
Hommikul sõitis Nikandr Vassiljevitši juurde mõisnik Muntianu kubjas ja tõi sellise kirja:

«Austatud härra Sidorov!
Olen kuulnud, et te tunnete elektriasjandust. Olge nii lahke ja pange mu mõisa elektrijuhtmed.
M. Muntianu»

Kiirustamata pakkis Nikandr Vassiljevitš oma tööriistad kohvrikesse, istus kupja kõrvale kalessi ja nad sõitsid minema.
Mõisnikku ennast kodus ei olnud — ta püüdis järvel kala. Nikandr vassiljevitšile anti veel üks kiri.

«Austatud härra Sidorov!
Meie ümbrusse on ilmunud Kotovski jõuk. Üleeile rööviti paljaks kaupmees Nazarov, eile hommikul mõisnik Ivanitski, aga öösi kloostri eestseisja isa Fjodor. Politsei peale ei saa lootma jääda, nad ise kardavad Kotovskit. Seepärast otsustasin teha oma majja salajase signalisatsiooni. Kõigi laudade jalgade külge tuleb kinnitada kella-nupud. Kui ilmub Kotovski, võib iga laua taga istuv inimene märkamatult jalaga nupule vajutada ja valveruumis heliseb kell. Kubjas näitab kõike, mida vaja, aga mina tulen õhtul koju ja võtan töö vastu.
M. Muntianu»

Nikandr Vassiljevitš luges kirja läbi, kortsutas kulmu ja avas kohvrikese. Töölised tõid elektrijuhtmed ja isolaatorid.
24
Meister võttis töö käsile. Õhtuks oli kõik valmis. Tuli vana mõisnik ilusale jämedale kepile toetudes. Istus laua taha, liigutas jalga ja relvastatud teenrid jooksid tuppa.
Muntianu naeratas, kutsus teenrid ja andis mehele töö eest terve rubla.
Oli juba pime, kui Nikandr Vassiljevitš oma turuäärsesse putkasse tagasi jõudis. Ta ei heitnud magama, vaid läks kohe ülalinna, kus ühel vaiksel tänaval oma õe juures elas rumeenlase-Kostja. Ta leidis sõbra veidra tegevuse juurest. Kostja kirjutas ennustussedeleid. Rästas istus puuris õrrel ja kõõritas oma ümmarguse silmaga tema poole.
«Pean kiiresti nägema Kotovskit,» kirjutas Nikandr Vassiljevitš. Aga ise mõtles, et sellest ei tule midagi välja, vaevalt ta Kotovski üles leiab. Kostja ei vastanud mitte midagi. Ta kargas toolilt voodile ja võttis õle-koti alt nartsu. Sellesse oli keeratud veel üks narts. Seal aga oli peidus 50-rublane rahapaber. Kostja pani 50 rubla lauale. Ta kirjutas: «Kotovski rüntab Bar-dari teel.»
Hommikul ostsid sõbrad:

1.Ülikonna Nikandr Vassiljevitšile.
2.Ülikonna jalutu-Kostjale.
3.Vana hobuse ja vankri.
4.Kaks punast särki ja paari saapaid.
Kõigeks selleks kulutati täpselt 50 rubla.

Hilisõhtul aeti hobune vankriga jalutu-Kostja maja juurde. Uues ülikonnas Kostja ronis pukki. Tasane ja hästi riides Nikandr Vassiljevitš istus taha. Nad sõitsid Bardari teele. Algul läks tee allamäge, siis ülesmäge, madalast tumedast Bardari metsast mööda. Siin lähikonnas oli Kotovski mitu korda teelisi rünnanud.

Nikandr Vassiljevitši terav pilk märkas tumedaid kogusid metsast väljumas. Ta süda hakkas pekslema, hirm tuli peale.

25

«K-käed üles!» Pikk mees, näokate ees, haaras päitseist kinni.

Jalutu-Kostja hakkas erutuse tõttu pukis vappuma. Lõpuks sai ta lausutud: «Teile on kiri! Tähtis!»

Nikandr Vassiljevitš tõmbas põuest kirja, mida nad olid rumeenlase-Kostjaga keskööni kirjutanud, ja ulatas kortsus ümbriku näokattes mehele. Mees oli üllatunud:

«Kes te olete?» küsis ta.

«Ta on tumm,» pomises Kostja Nikandr Vassiljevitši poole osutades, «meistrimees. Aga mina olen kerjuse ameti peal. Ennustan rästaga. Te andsite mulle veel viiskümmend rubla.»

«Viiskümmend rubla?» imestas pikk mees.

«Täpselt viiskümmend,» vastas Kostja.

«Miskipärast ei mäleta,» lausus pikk.

Samal hetkel kostis metsaservalt läbilõikav vile.

«Teie õnn,» ütles pikk. «Keegi sõidab siiapoole.» Pikkade sammudega jooksis ta metsaserva.

Rumeenlase-Kostja lõi risti ette.

«Ongi kõik,» ütles ta ja rebis ohje.

Möödus viis päeva. Kuuenda päeva hommikul lõpetas Nikandr Vassiljevitš ämbri tinutamise, avas ajalehe ja märkas sõnumit pealkirja all: «Jultunud kallaletung».

«Sellisel kuupäeval,» teatati ajalehes, «tungis Kotovski jõuk jultunult meie piirkonna rikkaima mõisniku M. Mun-tianu majja. Hämmastav, kuidas G. Kotovski oli teada saanud härra Muntianu lauajalgade külge seatud salajasest signalisatsioonist. Kui jõuk majja tungis, andis Kotovski kõigepealt käskluse «Jalad üles!». Pärast seda pidid kõik, sealhulgas ka daamid, jalad lauale tõstma. Võtnud kaasa hulgaliselt väärtasju, kadus Kotovski koos kaasosalistega.»

Sõnumi läbi lugenud, pani Nikandr Vassiljevitš ajalehe kokku ja väljus putkast. Ta läks turule, kus nägi kummalist stseeni.

26

Jalutu-Kostja kõrval seisis raevunud, moonpunane mol-daavlasest talumees.

«Mis see on?» karjus ta sedelile näidates.

Nikandr Vassiljevitš silmitses samuti sedelit. Sellele oli kirjutatud: «Kes otsib teid, see ei leia. Teie õnn on liki-d a 1.»

Sedelikese nurka oli joonistatud sinine meelespeaõis. Kostja vaatas süüdlaslikult kõrvale. Talumees jättis karjumise, võttis kopika tagasi ja lahkus. Siis pilgutas Kostja

Nikandr VassiljevitšHe silma, võttis lahtitõmmatud sedeli ja kirjutas selle tagaküljele: «Kuda läheb?»

Nikandr Vassiljevitš võttis pliiatsi ja kirjutas: «Hästi!»

Must kinnas

Politseipristav Hadži-Kolil oli kaks unistust. Igal inimesel on oma unistused, aga Hadži-Kolil oli neid tervenisti kaks. Esimene, suur unistus — püüda kinni Kotovski, teine, väike — hävitada politseijaoskonnast lutikad. Aga kuidas Hadži-Koli ka ei püüdnud, kumbki asi ei läinud tal korda. Politseinik, kes istus valveruumis kõrge puubarjääri taga, tagus ühtepuhku vastu seina ja karjus: «Vassiljev, tule selga sügama!»

Tuli pikakasvuline politseinik Vassiljev ja sügas sõbral selga. Seejärel sügas too selga Vassiljevil, see lagistas naerda ja karjus: «Ara kõdita, muidu ma suren!»

Nii läks aeg. Vahel toodi jaoskonda joodik, vahel vargapoiss. Pisteti kongi, riputati suur tabalukk ukse ette, jäeti valvepolitseinik teda passima, aga ise mindi koju^ma-gama. Öösiti tagusid arestandid uksele ja hüüdsid: «Ülemus, lutikad söövad ära!»

«Ei jõua nad kõiki ära süüa,» vastas valvur rahulikult ja jäi koridori lõpus taburetile tukkuma.

Keiser Nikolai II nimepäevaks käskis pristav Hadži-Koli viimase kui ühe lutika ära hävitada. Toodi vaaditäis petrooleumi, määriti kõik seinapraod kokku, aga järgmisel hommikul läks pristav ise kontrollima, kas jaoskonnas on veel lutikaid. Elusaid ei olnud.

Rahuldustundega astus pristav kabinetti, istus suure laua taha, keerutas telefonivänta ja kutsus aparaadi juurde naaberjaoskonna pristavi Hembarski.

«Kuule, Hembarski,» ütles Hadži-Koli telefonitorusse, «ma sain oma jaoskonnas lutikatest lahti.»

«Kas tõesti. Ei tahaks nagu uskuda!»

«Vannun sulle, kõik on otsas, viimne kui üks!»

«See on hea,» ütles Hembarski. «Aga mis veel uudist on?»

«Kotovskit pole seni veel kätte saanud,» vastas Hadži-Koli. «Tõsi küll, eile teatati mulle Stamatovi mõisast, et seal töötab uus valitseja — Roškovan. Kõigi tunnuste järgi Kotovski moodi. Lähemal ajal kavatsen korralduda haarangu.»

«Mnjaa,» ütles Hembarski, «see pole lihtne. Aga ära muretse. Küll sa ta kätte saad. Lähme täna paiem teatrisse. Mängitakse uut tükki, pealkiri on «Must kinnas».»

«Lähme,» vastas Hadži-Koli. «Mis kell algab?» «Kell kuus,» vastas Hembarski.

Pool kuus võttis Hadži-Koli mundri seljast ja pant kaela tärgeldatud, kõva kraega maniski ning riietus musta ülikonda.

«Mis sa arvad?» küsis ta naiselt, «millise lipsu peaks panema: kas musta valgete täppidega või valge mustade täppidega?»

«Muidugi pead panema sinise,» ütles naine, «kuberner ise tuleb ka teatrisse.»

«Siis panen musta valgete täppidega kikilipsu,» ütles Hadži-Koli. Ja panigi.

Peagi hakkasid kalessid ja tõllad teatri ette saabuma.

Neist väljusid uhkesti riides härrased, šveitser avas nende ees ukse pärani.

Teatri ees seisis rahvamurd, inimesed uudishimutsesid.

«Issake! Kuberner ise saabus.»
«Näe, seal on politseiülem.»
«Teise jaoskonna pristav on ka,» lausus keegi rahva hulgast, kui Hadži-Koli koos naisega saabus.
Teatris oli palju inimesi. Kogu Kišinjovi koorekiht oli tulnud uut lavastust vaatama.
Politseiülem kutsuž' Hadži-Koli enda juurde.
«Kuidas läheb?» küsis ta. «Kas püüad varsti Kotovski kinni?»
«Püüan,» vastas Hadži-Koii.
Siis läksid kõik saali. Hadži-Koli seadis end mõnusalt tugitooli istuma ja võttis binokli, tema naine aga tõstis lornjeti silme ette ja hakkas tuttavaid tervitama.
Valgus kustus. Eesriie kerkis, algas muusika. Äkki jooksis lavale mustas riides maskiga mees, käes püstol. Hadži-Koli võpatas, aga maskiga mees kummardas publikule ja etendus algas. Selgus, et selle loo tegelaseks oli sunnitöölt põgenenud kurjategija, kes varjas end politsei eest.
Hadži-Koli hakkas isegi toolil nihelema.
«Huvitav,» mõtles ta, «kuidas nad ta küll kinni püüavad?»
Näidend oli tõepoolest huvitav. Kurjategijat ei saadud mitte kuidagi kätte, kuid ta kaotas oma musta kinda metsa ja selle kinda kaudu sattusid nuhid ta jälile ning piirasid ta maja sisse.
Pristav istus nagu nõeltel.
«Kohe saavad nad ta kätte,» mõtles ta. «Kohe püüavad nad ta kinni nagu tuvikese.»
«Härra pristav,» kostis järsku ta selja taga sügav Jjääl, «teie krael on lutikas!»
Teatris valitses vaikus, seepärast vaatasid kõik pristavi poole. Kuberner ise silmitses oma loožist Hadži-Kolid.
29
«Kus?!» Hadži-Koli pöördus ja tardus.
Tema selja taga istus hästi riides ja tähtsa olemisega mees. Õrnalt hoidis ta kahe näpu vahel lutikat, mille oli just võtnud pristavi pimestav-valgelt kraelt.
Hadži-Koli ei suutnud mitte midagi öelda. Ta lõkendas häbist. Skandaal üle kogu linna. Teise jaoskonna pristavi krael oli lutikas!
Pristavi taga istunud mees liikus vaikselt ridade vahelt välja ja lahkus, lausudes:
«Nii vilets näidend . . .»
Hadži-Koli vaatas talle järele.
«Küll on see mees Kotovski sarnane,» mõtles ta.

Varandus

Telegramm algas sõnadega: «Täiesti salajane. Härra politseidepartemangu ülemale isiklikult.»
Aga edasi teatati telegrammis, et 24. septembril 1906. aastal tabati Kišinjovis riiklik kurjategija Grigori Kotovski, kes pandi raudu ja saadeti vanglasse.
Järgmisel päeval läks eriti tähtsate asjade uurija vanglasse Kotovskit üle kuulama.
Ta pani enda ette paberilehe, millele oli suurte tähtedega trükitud «Ülekuulamisprotokoll». Vilunud liigutusega kastis uurija seejärel sulepea tindipotti ja kirjutas lause, millest on väga raske aru saada. Kuid sellest ma räägin kohe. Uurija kirjutas:

«Mina, Kišinjovi ringkonnakohtu eriti tähtsate asjade uurija, kuulasin sel kuupäeval üle allpoolnimetatu käesolevas asjas süüdistatuna.»

Kui see lause tõlkida inimlikku keelde, siis tähendab see järgmist:

«Mina olen uurija, see tähendab ülemus, aga sina oled

30

areteeritu, tähendab, ma võin sinuga teha, mis tahan. Aga mina tahan sulle täna esitada paar küsimust ja teada saada, kes sa oled, miks sa võtsid rikastelt raha ära ja kuhu sa selle panid?»

Ja uurija hakkas küsimusi esitama;

«Nimi?» küsis ta.

«Kotovski, Grigori Ivanovitš.»

«Vanus?»

«Kakskümmend viis aastat.»

Sulg lendas kiiresti üle paberi, tähed haakusid üksteise külge.

«Rahvuselt ja päritolult olen venelane.»

«Kus te elukoht on? Kus elate?» küsis uurija.

«Alalist elukohta mul pole,» vastas Kotovski pärast väikest vaikimist. «Elan, kus juhtub. Rohkem sõidan ringi.»

«Milline haridus?» küsis uurija.

«Olen lõpetanud põllutöökooli,» vastas Kotovski.

«Aga milline varandus teil on?» küsis uurija.

«Mul pole mingit varandust,» vastas Kotovski rahulikult.

Uurija kergitas kulme.

«Seda te nüüd küll valetate,» ütles ta veendunult.

«Uskuge, mul pole mingit varandust. Ainult see, mis seljas. Ainult ülikond. Oli ka veel revolver, aga see võeti läbiotsimisel ära.»

Uurija puhkes naerma.

«Kuhu te panite röövitud varanduse?» küsis ta.

«Jagasin vaestele,» vastas Kotovski.

Uurija lõi toimiku kinni ja ütles:

«Mul on aeg lõunale minna,» ja lahkus.

Uurija lõunastas koos oma ülemusega «Fankono» kohvikus. Nad istusid lahtisel terrassil, jõid õlut ja vestlesid.

«Teate,» ütles uurija, «see Kotovski kinnitab, et ta jagas kõik vaestele.»

«Valetab!» ütles ülemus. «Aga kui ei valeta, siis, tähen-

31

dab, on hullumeelne. Ainult hull hakkab oma peaga riskima varanduse pärast, mille ta laiali jagab.»

«Jaa-jaa,» nõustus uurija ja rüüpas kruusist õlut.

«Teie poleks seda ju eluilmas tegema hakanud?» küsis ülemus.

«Mitte mingi hinna eest,» vastas uurija. Aga Kotovski istus sel ajal niiskes vanglakambris naril ja laulis nukrat laulu.

Igal asjal oma aeg

Lukk kolksatas. Rautatud uks avanes ja Kotovski astus suurde ruumi, kus seina ääres seisid üksteise kohal kahes reas puust narid. Nendel lebasid pöetud peadega mehed. See oli vangikamber.

Kotovski jäi ukse juurde seisma. Ta vaatas inimesi, kellega koos ta pidi hakkama ühes ruumis elama. Vaatas raudse sirmiga varjatud akent. Ta meel läks väga kurvaks.

Ta astus naride juurde, istus ja ütles vaikselt: «Kellel on nööri, andke mulle.»

Noormees, kel oli särk pükste peal, koukis jupi nööri lagedale ja ulatas Kotovskile. Kotovski vöötas püksid nööriga. Vanglas oli püksirihma kandmine keelatud.

Sama noormees ütles:

«Tule kaarte mängima.»

«Ma ei mängi,» vastas Kotovski.

Kuid noormees tõi ikkagi kaardid välja. Kaardid olid omatehtud. Vanglas ei tohi kaarte mängida.

«Mängime su pintsaku peale,» ütles ta.

«Vaata kus kavalpea,» ütles Kotovski, «sul on närune särk, aga mul täiesti uus pintsak. Ma ei hakka mängima.»

Noormees jäi mõttesse.

«Kuule,» ütles ta, «aga kuidas sa vangi sattusid?» Kotovski kortsutas kulme.

«Aga niimoodi,» vastas ta. «Läksin mööda tänavat, nägin, et seisab suur maja, silt küljes «Vangla». Tulingi natukeseks ajaks.»

«Kui kauaks?» küsis noormees.

«Tühi asi,» ütles Kotovski, «kogu eluks.»

Noormees jäi vait.

«Kuule, ega su nimi pole äkki Kotovski?»

«Ei,» vastas Kotovski ja heitis narile pikali.

Hommikul läksid kõik jalutama. Kotovski sattus paari lühikese särupäise mehega. Nad käisid ringiratast mööda neljakandilist hoovi, aga üleval müüril seisis valvur ja jälgis neid.

«Saame tuttavaks,» ütles lühike mees. «Saame,» vastas Kotovski. «Mille eest te vangi sattusite?»

«Juhuslikult,» vastas lühike mees. «Läksin mööda tänavat, nägin silti «Vangla» ja astusingi sisse.»

«Kas kauaks?» küsis Kotovski.

«Mitte väga,» vastas lühike mees, «kümneks aastaks.»

Siis jalutuskäik lõppes. Kambris ronisid kõik naridele, kes alumistele, kes ülemistele. Noormees, kes kandis särki pükste peal, astus väikesekasvulise särupea juurde ja ütles:

«Hei, sina. Sulle toodi eile pakk: võid, suhkrut ja kra-kovi vorsti. Anna see siia!» Mees istus vaikides.

«Hei, sina,» kordas noormees, «anna vorst siia ja suhkur niisamuti. Mul tuli vorsti-isu peale!»

Kotovski ronis narilt alla ja ajas end kogu pikkuses sirgu. Noormees laskis pilgu temast üle käia. Kotovski tõukas noormeest, see lõi vaaruma.

«Aga mis sul vaja on?» küsis noormees.

«Aga ei m-midagi,» vastas Kotovski.
33
«Poliitilisi kaitsed,» ütles noormees, «aga ise istud röövimise pärast!»
Kotovski andis noormehele hoobi vastu põsenukki. Noormees lendas seina äärde ja vajus käpuli põrandale. Ta pööritas silmi. Kõlas läbilõikav vile. Kolm veidrat kogu hüppasid naridelt alla. Esimene neist, turske mees tumedais aluspükstes, mille paelad lohisesid mööda põrandat, astus taaruval kõnnakul Kotovski poole. Läks temast rahulikult mööda. Siis astus päris lähedale ja katsus Kotovski lihaseid.
«Voh!» ja ta näitas kahele teisele noormehele, kes süngete nägudega läheduses seisid, millised musklid Kotovskil on.
Kõik kolm astusid oma põrandal lebava sõbra juurde. Üks neist võttis kruusiga vett ja läigatas talle näkku. «Tõuse püsti!»
Noormees toibus, tõusis istukile ja tõmbas aeglaselt taskust välja tuhmilt, elusa kala moodi läikiva soome pussi. Turske mees võttis kamraadil käest kinni.
«Ära kiirusta, Senja,» ütles ta pudistades. «Igal asjal oma aeg.»
Nad ronisid narile tagasi. Varsti hakkas sealt kostma sõimu — kaardimäng oli täies hoos. Lühike mees ütles Kotovskile:
«Palun, olge nii lahke. Kutsun teid täna endale külla. Oma nurka. Annan teie auks täna piduliku lõunasöögi.»
«Tänan,» ütles Kotovski, «tulen suure heameelega.»
Enne öörahu (aga ärkvel olla pärast kella kümmet õhtul oli vanglas samuti keelatud) kolis Kotovski oma kohalt õlekotile nurgas, kus elas ta uus tuttav. Nad täitsid kaks plekkkruusi kuuma veega ja «katsid laua»: lühike mees pani laialilaotatud käterätile pool rõngast krakovi vorsti, värvilist paastusuhkrut ja vanginormi, tüki musta leiba. Kotovski tuli külla oma kostiga, tõi kaasa oma leivatüki. Leiba lõikasid nad õhukese omatehtud noaga,
34
mis oli peidetud laudade vahele prakku (vanglas nuga hoida oli ka keelatud).
Lühike mees puhus kuumale veele ja ütles Kotovskile: «Väga maitsev söömaaeg on meil täna. Imelik, et teie oleksite selle eest peaaegu eluga maksnud.»
«Pole midagi. Mul on kõik veel ees,» üles Kotovski kindlalt.
«Ma ei saa teist päris hästi aru,» lausus väikest kasvu mees. «Kuulsin, et teid mõisteti vangi röövimise pärast. Noormees, kellele te täna nii osavasti äigasite, on vangis niisamuti röövimise pärast. Ja arvatavasti veel tapmise pärast. Kuid see pole oluline. Ma ei suuda aru saada: miks te tulite mulle appi ega hakanud mult koos nendega krakovi vorsti ära võtma? Mina olen ju poliitiline.»
Kotovski mälus leiba.
«Hea vorst on see krakovi oma,» ütles ta, «ehkki mina eelistan pekki. Tähendab, teie olete poliitiline?»
«Jah,» vastas lühike mees.
«Või nii!» imestas Kotovski. «Tähendab, teie olete ülekohtu vastu.»
«Jah. Täpipealt nii,» ütles lühike mees.
«Milline huvitav kokkusattumus,» ütles Kotovski, «mina olen ka ülekohtu vastu. Aga need,» osutas ta kaarte mängivate varaste poole, «ei ole ülekohtu vastu. Nemad on vaid iseenda eest väljas. Et saaks ainult rohkem röövida.»

Ta vaatas üle õla ja nägi, et kolm noormeest olid taas naridelt alla roninud, seisid ja vaatasid krakovi vorsti ning paastusuhkru poole.

Kaks neist vangutasid pead, aga kolmas kordas:

«Igal asjal oma aeg.»

«Öörahu! Magama!» karjusid valvurid koridoris.

«Teate, mis,» ütles Kotovski, «ma toon oma asjad teile lähemale.»

«Oleksin väga rõõmus,» vastas lühike mees. Kotovski magas sügavat, kuid erku und. Uni võib ka selline olla. Seda teavad hästi need, kes peavad alati valvsad

41

olema. Seepärast kuulisid Kotovski öösel hääli. Esimene hääl ütles: «Käed sügelevad,» aga teine: «Ära kiirusta, Senja, igal asjal oma aeg.» Kotovski sirutas käe omatehtud noa järele, mis oli lauaprakku peidetud, kuid seda seal enam ei olnud, keegi oli selle ära varastanud. Hommikul ütles lühike mees Kotovskile: «Mnjaa. Olen teid ebameeldivasse loosse mässinud.» Kotovski istus mõtteisse vajunult.

«P-pole viga. Räägitakse, et vanglas on rasked esimesed kümme aastat, hiljem harjub ära. Ma pole esimest korda vanglas ja mul ei ole enam väga kaua raskusi kannatada.»

Lühike mees hakkas naerma.

«Kui kümme aastat on möödas, eks siis näe,» ütles ta, «aga esialgu on meil keeruline ülesanne. Peame otsustama, mis bandiitidega teha.»

Kotovski surus sõrmed ükshaaval rusikasse.

«Seda peabki tegema,» ütles ta.

«Ku-ku!» lausus lühike mees. «Bandiite on kolm, lisaks veel viis sõpra, kokku kaheksa.»

«Tšik-tširik!» vastas Kotovski. «Meie oleme seevastu kahekesi, meil on neli kätt ja neli jalga, kokku kümme.»

Kambriuks avanes ja valvur hüüdis:

«Kotovski, välja!»

Kotovski ei liikunud paigast.

«Kotovski, välja!» hüüdis valvur uuesti.

Kotovski ei kõssanudki. Uks paugatas kinni. Mõne aja pärast astus kambrisse prillidega sõjaväelane. See oli vanglaülem.

«Härra Kotovski,» lausus ta, «palun teid tulla minu kabinetti.»

«Ainult sel tingimusel, et m-mind t-tuuakse sellesse kambrisse tagasi,» ütles Kotovski ja vaatas lühikese mehe poole.

«Luban, et teid tuuakse samasse kambrisse tagasi,» ütles vanglaülem.

36

«V-väga hea,» lausus Kotovski.

Vanglaülema kabinetis leidis aset vestlus.

«Kuulge, Kotovski,» ütles ülem. «Saabus teateid, et teid tahetakse tappa. Aga mina pean varsti oma tööst aruande kirjutama. Mis te selle poliitilise eest seisate? Mul võib teie pärast ebameeldivusi tulla.»

«Aga ma ise olen ka poliitiline,» ütles Kotovski.

«Kuidas nii?» imestas vanglaülem. «Teid ei karistatud ju poliitilise kuriteo eest?»

«Just nimelt poliitilise eest,» kinnitas Kotovski.

«Hoopiski mitte,» ütles ülemus. «Te pidasite maanteel inimesi kinni.»

«Igaühel on võimu vastu võitlemiseks oma vahendid,» ütles Kotovski. «Minul on sellised.»

«Arusaadav.» Ülemus muigas pahaendeliselt. «Siis minge kambrisse tagasi.»

Kambris heitis Kotovski uuesti narile pikali.

«Mis te kavatsete teha?» küsis lühikest kasvu mees temalt.

«Ma magasin täna halvasti,» vastas Kotovski, «nüüd tahan tukastada ja häid unenägusid näha. Hea oleks näha unes, kuidas meid kahekesi vabaks lastakse. Värav lükatakse pärani, meie selja taga kummardab vanglaülem ja lehvitab veel järele.»

«Oojaa,» ütles lühike mees, «nähke tingimata sellist und. Aga kui te üles ärkate, siis tahan mina teiega väga tõsiselt rääkida. Asi on selles, et mina olen bolševik . . .»

«Jalutuskäigule,» hüüdis valvur.

«Ma tahan teile seletada . . .» alustas lühike mees.

«Jalutuskäigule,» hüüdis valvur uuesti.

Jalutama mindi paarikaupa. Kotovski astus oma uue sõbraga ühte paari, kuid valvurid, kes väljujad uksel üle lugesid (sest vanglast põgeneda on ka keelatud), viisid lühikese mehe kõrvale ja paigutasid ta kolonni sappa.

Jalutuskäik kestis kakskümmend minutit. Kotovski kõndis mööda ringi ja mõtles: «Ees käib kaks, taga kuus

bandiiti. Ees on nad kahe paari võrra minust eemal, tähendab, nemad mind ootamatult rünnata ei saa. Kuid tagapool on nad kuuekesi ja otse minu selja taga.»

«Üks, kaks, kolm, neli...» luges Kotovski samme.

Äkki meenus talle sügislaat Nisporenõ külas, kuhu ta oli kord koos sõbraga sõitnud. Laadal oli palju huvitavat. Mustlane käis karuga ringi, karul olid tillukesed punased silmad. Lettidel kõrgusid puuviljavirnad. Aga veinivaadi kõrval seisis kummaline kaadervärk: post, mille küljes liikus põiklatt. Päris üleval oli punane riba. Maas lebas puuvasar. Talumehed tõuklesid ümber selle, võtsid vasara ja lõid sellega puust nupu pihta. Latt kerkis üles. Hea, kui see jõudis poolde posti. Vähestel õnnestus lüüa nii tugevasti, et latt kerkis punase jooneni. Jõumehele anti klaasitäis punast veini. Aga neilt, kes ei suutnud latti nii kõrgele lüüa, nõuti hulk raha — kaks kopikat. Naer kaikus seal terve päeva. Löök! Latt kerkis hädavaevu poolde posti. Kõik naersid.

«Noh, Vassiliu, viruta kõvemini!»

Löök. Naer läks veel valjemaks.

Kotovski astus lähemale. Seisis rahvahulgas. Naeris koos teistega. Siis trügis vasara juurde. Sülitas pihku. Löök! Latt lendas üles ega kukkunudki enam tagasi, vaid lendas üle palgiotsa. Mehed hakkasid äkki käratsema. Murelik omanik ei tahtnud Kotovskile veini anda, kuid siis läks kära veel valjemaks. Tuli anda koguni kaks klaasi.

«Kaheksakümmend kuus, kaheksakümmend seitse, kaheksakümmend kaheksa . . .» luges Kotovski samme.

Pööre. Selja taga müdisesid sammud. Kotovski tundis, kuidas ta lihased tõmbusid pinguli. Ta pöördus. Otse tema ees seisis pudikeelne, nuga peos. Väikest kasvu mees jooksis tema poole, kuidas jalad võtsid. Hilinenuks ta hetke, oleks nuga tabanud Kotovskit otse rangluu alla. Lühike mees tõukas pudikeelse eemale. Nuga riivas Kotovski kuube. Ühe käega virutas Kotovski pudikeelse

mehe käe kõrvale, aga teisega lõi. Lõi järsult. Kogu keha jõuga. Mitte kunagi varem ei olnud ta pannud ühte lööki nii palju jõudu. Pudikeelne kukkus. Algas segadus. Tunnimees andis tornist lasu õhku. Vargad tõmbusid kohe müüri äärde.

«Peksa neid!» hüüdis keegi.

Meestesumm liikus varaste poole. Igaüks tahtis kätte maksta neile, kes alles äsja olid olnud vangla hirm, kes olid võtnud oma kambrikaaslastelt ära viimse leivatüki. Vargad valmistusid .kaitseks. Meestesumm liikus neile veel lähemale. Kuid siis jooksid väravast sisse vanglaülem, arst ja sõdurid. Arst ja ülem astusid kohe pudikeelse juurde. See lebas liikumatult. Arst kummardas ta kohale ja surus kuuldetoru rinnale. Ajas end siis aeglaselt sirgu ja lausus:

«Valmis.»

«K-kuidas s-seda mõista?» küsrs Kotovski. «Väga lihtsalt,» vastas arst, «surnud.» Vanglaülem astus Kotovski juurde.

«Kurat võtku teid kümme korda!» käratas ta. «Mina pean aruande kirjutama, aga teie saite sellise tükiga hakkama. Ma ei suuda teist aru saada. Oh teid, poliitilist!» Ta kehitas õlgu ja läks värava poole.

Kotovski pilgutas lühikesele mehele silma ja sosistas, pilguga vanglaülema poole osutades.

«T-talle oleks s-sedasama vaja.»

Lühike mees vaatas Kotovskile otse silma ja ütles äkki: «Igal asjal oma aeg.»

39

Habe

Sildile oli kirjutatud: «Juuksur Jean. Coiffeur. Habeme ja vuntside pügamine.»

Tegelikult oli juuksuri nimi Ivan Sergejevitš ja prantsuse sõna «coiffeur» (see tähendabki juuksurit) oli ilmunud sildile üsna hiljuti.

Asi oli selles, et Odessasse olid tulnud prantsuse ja inglise väed. 1917. aastal toimus revolutsioon, aga 1918. aastal otsustasid prantsuse ja inglise kodanlased vene kodan-lastele ja mõisnikele appi tulla. Nad saatsid Odessasse laevadel oma sõdurid ja seadsid linnas sisse oma korra. Elu muutus täiesti samasuguseks kui tsaari ajal.

Siis kirjutaski juuksur Ivan Sergejevitš oma sildile sõna «coiffeur», et härrad, kes väga armastasid kõnelda prantsuse keelt, paremini aru saaksid.

Varem oli silt olnud teistsugune. Sellel ilutses isegi salm:

«Habet ajame, juukseid lõikame —
töö eest raha vähe võtame.»

Siis käisid Ivan Sergejevitši juures habet ajamas ja juukseid lõikamas enamasti töölised ja laadijad sadamast. Habemetüügas nende põskedel oli terav, kamm jäi sageli juustesse kinni, aga kui Ivan Sergejevitš oma maheda juuksurihäälega neilt küsis:

«Millise odekolonniga teid värskendada?» siis vastasid nad tavaliselt: «Sellega, mis odavam.»

Kuid pikkamööda muutus kõik. Ivan Sergejevitš lõikas juukseid ilusasti, habet ajas kerge käega ja temast sai üle linna kuulus juuksur. Üha sagedamini käis tema juures rikkaid härraseid, aga lihtrahvast tuli üha harvemini. See oli ka arusaadav.

40

Muide, vanu sõpru Ivan Sergejevitš ei unustanud. Sageli hüppas tema juurde sisse Fedka Guljajeva manufaktuurist, siis jälle Vassili Petrovitš — makaronivabriku laadija. Vahel põikas sisse ka öövaht Smirdnitski. Istus suure kuldses raamis peegli ette toolile ja ütles:

«Värskenda, Vanjuša.»

Ivan Sergejevitš piserdas teda kalli odekolonniga, aga raha ei võtnud.

Ka seekord tuli vana Smirdnitski talle külla, jõudis vaevalt toolile istuda, kui tänavalt kostis äkki lühike plak-satus, justkui oleks pudelilt kork ära tõmmatud.

«Tulistatakse,» ütles öövaht ja tõusis ägisedes toolilt. «Ma lähen vaatan, Vanjuša.» Ta komberdas ukse poole.

Kuid uks paiskus lahti ja tuppa jooksid kaks pühkivat meest, mõlemad sinistes palitutes, mõlemad vuntsidega, ainult ühel oli peas nööbiga nokkmüts, teisel aga veider kaabu.

«Vaat kus lugu!» mõtles juuksur. «Mis puhul küll nuhid minu juurde sisse astusid? Keda nad siin püüavad?»

Nööbiga nokkmütsis nuhk astus Ivan Sergejevitši juurde.

«Kas siia ei jooksnud kedagi?» küsis ta. «Ei ole nagu kedagi tulnud,» vastas juuksur, «ainult öövaht.»

«Ei, see pole see,» ütles kaabuga nuhk.

Mõlemad lahkusid.

Plaks, plaks — kostsid tänavalt jälle lasud. Mõni hetk hiljem lükati töökoja uks laialt lahti ja sisse astus esinduslik pikka kasvu härra. Ta heitis kalli sametkraega mantli seljast, pani jalutuskepi nurka ja pöördus juuksuri poole:

«Aa-aa, mu armas, kas teie lõikate juukseid ja njate habet?»

«Jah, mina,» vastas Ivan Sergejevitš.

«Niisiis, aa-aa, ajage mu habe ära,» ütles härra ja silitas oma musta tihedat habet.

«Otsekohe,» vastas juuksur ja hakkas osavalt habemenuga vastu peegli kõrval rippuvat nahkrihma teritama.

Ja jälle — plaks, plaks — kostsid akna tagant lasud.

«Aa-aa, mu kullake,» pöördus esinduslik härra äkki juuksuri poole, «aa-aa, mu võrratu, mulle, näete, meeldib väga, kui mind pöetakse, ja täna ei ole mul mitte kusagile kiiret. Kui see teile raskusi ei tee, palun pügage mind võimalikult aeglasemalt.»

Juuksur vaatas härrat, ei öelnud midagi ja võttis lauasahtlist pikad teravad käärid ja kammi. Ta kääris varrukad üles ja hakkas habet kärpima. Käärid hakkasid nagu iseenesest kiiresti ja osavalt tööle. Härra toolil kergitas vasakut kulmu.

«Mul, mu sõbrake, ei ole täna tõesti mitte kusagile kiiret,» kordas ta.

Juuksur hakkas habet aeglaselt kärpima. Kuid on väga raske töötada aeglaselt, kui oskad pügada kiiresti ja lisaks veel ilusasti. Jäi üle veel ainult huvitavat vestlust alustada.

«Kus alles tulistavad tänaval,» ütles Ivan Sergejevitš otsekui endamisi. «Küllap vist püüavad kedagi.»

«Vist küll püüavad,» kinnitas esinduslik härra toolil.

«Räägitakse, et linnas tegutseb bolševike põrandaalune komitee. Käivad kuuldused, et Kotovski isiklikult on välja ilmunud,» ütles Ivan Sergejevitš.

«Ei või olla!» imestas härra toolil.

«Aga veel räägitakse . . .» alustas Ivan Sergejevitš, kuid jäi vait.

Otse ukse vastas asuvast peeglist nägi ta nuhke ja ohvitseri. Nad astusid ukse juurde. Tulid sisse. Suundusid tooli poole. Härra toolil pööras pead.

«Aa-aa, lugupeetuim,» pöördus ta ohvitseri poole sellise ülemusliku tooniga, et viimane tahtmatult võpatas ja jäi seisma. «Aa-aa, armastusväärseim, ega te nimi pole juhuslikult Sergejev?»

42

«Sugugi mitte,» vastas ohvitser ja ajas end veel enam sirgu. «Mu nimi on Aleksejev.»

«Nikolai Petrovitš?» küsis härra.

«Sugugi mitte, Pjotr Vassiljevitš,» vastas ohvitser.

«Aa-aa, vabandage, Pjotr Vassiljevitš, ega te ei tea, mis kell on?» küsis esinduslik härra.

Ohvitser võttis rinnataskust suure lameda taskukella.

«Pool kaksteist,» ütles ta ja andis nuhkidele märku, et nad lahkuksid.

Isand toolil oli nii tähtis, vestles nii rahulikult. Muidugi ei olnud ta üldsegi see, keda nemad taga ajasid. Ohvitser lõi kannad kokku.

«Kõike head,» ütles ta viisakalt.

«Nägemiseni, Pjotr Vassiljevitš,» vastas isand pead pööramata.

Uks ohvitseri järel paugatas kinni. Ivan Sergejevitš tõmbas lina korralikult ära ja raputas mahapöetud karvad põrandale.

Esinduslik isand tõmbas kiirustamata selga sametkraega palitu, võttis rahakoti ja ulatas juuksurile raha. Siis võttis jalutuskepi ja sammus ukse poole.

«Üks minut,» peatas teda Ivan Sergejevitš. «Üks minut.»

Isand keeras ringi ja vaatas juuksurile ootavalt otsa. Ivan Sergejevitši näole ilmus äkki naeratus.

«Järgmine kord,» ütles ta esinduslikule isandale, «kui hakkate habet ette kleepima, soovitan teil kasutada liimi «Ekstra». Suurepärane liim! Ja ei paista nii välja.»

«Suur tänu,» vastas isand ja lahkus juuksuritöökojast.

43

Pargas

Odessa sadamavalitsuse ruumides oli õhk suitsust nii paks, et riputa või kirves üles. Kreeka auriku kapten tagus rusikaga vastu lauda — tema laevast oli kaks madrust põgenenud. Ohvitser prantsuse ristlejalt kaebas sadama laadijate peale, kes olid kas kogemata või meelega laadimise juures üksteist konservikasti lõhkunud. Vastuluure ülem läks otse sadama sõjakomandandi kabinetti.

«Kas pargas on valmis?» küsis ta peaaegu lävelt.

«Jah,» vastas end pillikeelena sirgu ajanud komandant.

«Kas puksiir on valmis?» küsis vastuluure ülem.

«Varsti saab,» vastas komandant.

«Suurepärane,» ütles vastuluure ülem. «Kell kümme õhtul viiakse areteeritud pargasele. Kell üksteist viib puksiir pargase merele. Kell kaksteist lastakse areteeritud maha, laibad aga heidetakse merre. Kas kõik on selge?»

«Kõik,» vastas komandant.

Ülem keeras ringi ja väljus.

Astunud autoastmele, vaatas ta ringi. Tema ees laius tohutu suur Odessa sadam. Reidil paistsid inglise ja prantsuse sõjalaevad. Kaide ääres seisis laevu kõikidest ilmakaartest. Kaile lähenes väike puksiir, vahujuga taga. Vastuluure ülem ootas, kuni laevuke otsad kinnitas, ja lõi siis autojuhile vastu õlga.

«Sõidame!»

Auto turtsatas, jättis suitsusaba järele ja kadus tänavanurga taha.

Äsja otsad kinnitanud puksiirlaeva kapten hüppas kaldale ja sammus kiiresti sadamavalitsuse poole. Viie minuti pärast koputas ta juba komandandi uksele.

«Sisse,» ütles komandant. «Istuge.» Ta osutas käega suure nahktugitooli poole.

Kapten istus.

«Kutsusime teid sellepärast,» ütles komandant, «et me

44

teid usaldame ja tahame teile anda tähtsa ülesande. Täna õhtul kell kümme laaditakse pargasele areteeritud põrandaalused bolševikud. Kell üksteist peab teie laev pukseerima pargase merele. Kell kaksteist lastakse areteeritud maha ja nende laibad heidetakse merre. Kas kõik on selge?»

«Selge,» vastas kapten. «Võin ma minna?» «Jah,» ütles komandant ja vaatas kella: viis minutit puudus seitsmest.

«Võib-olla ma jõuan veel süüa?» küsis kapten. «Jõuate,» ütles sõjakomandant.

Kapten lükkas lahti väikese sadamarestorani ukse ja imestas. Ühe laua taga istus tuntud rikas mõisnik Zolotarjov. Teda ei oleks kapten lootnud siin kohata.

«Tere! Kas võib teie juurde istuda?» küsis kapten.

«Olge nii lahke,» vastas Zolotarjov.

«Mul on väga kiire,» ütles kapten. Ta haaras mööduva kelneri varrukast. «Andke mulle kiiresti taldrikutäis borši.»

«Kohe,» ütles kelner.

«Aga kuhu te kiirustate?» küsis Zolotarjov. Kapten kummardas üle laua. «See on saladus,» sosistas ta.

Tema üllatuseks hakkas Zolotarjov naerma. Ta naeris valjusti ja kaasakiskuvalt, ta suur keha vappus naerust.

«Mis teid nii naerma ajas?» küsis kapten pahaselt.

«Teie,» vastas Zolotarjov, tõmbas välja tüseda rahatasku ja tasus kelnerile arve. «Mul on aeg minna.»

Ta surus veel kord üllatunud kapteni kätt ja läks naeratades ukse poole.

Kapten vaatas talle järele. Kui ilus mees see Zolotarjov oli, pikk, laiaõlgne . . . Lisaks kõigele veel rikas.

Kapten ümahtas kadedalt ja hakkas kiiresti om#borši sööma.

Vana pargase trümmis loksus vesi. Kunagi oli pargas vedanud vilja ja trumm oh olnud kuiv. Sellest oli palju

45

aastaid möödas. Pargas seisis juba ammu tegevusetult ning alles nüüd oli leitud talle ebatavaline ülesanne — inimesi vedada.

Nad toodi pardale kell kümme õhtul. Ükshaaval laskusid nad trümmi ja istusid vaikselt, kuhu juhtus, otsides kuivemaid kohti. Luuk paugatas kinni. Üleval tümpsisid sammud ja siis jäi kõik vaikseks. Ainult vesi loksus kumedalt parda taga.

«Niiviisi, seltsimehed,» ütles kellegi hääl pimedusest, «näib, et kõik on läbi.»

«Ei, mitte kõik,» vastas talle teine hääl. «Elasime nagu inimesed ja sureme nagu inimesed.»

Ja taas saabus vaikus.

Kapten läks trepist alla masinaruumi. Motorist käivitas mootorit. «Tsahh-tšahh-tšahh,» tegi mootor ja läikivad, kuldse määrdeõliga koos kepsud liikusid. Kapten seisatas veidikeseks.

«Vaata, et kõik oleks korras,» ütles ta.

Motorist vaikis.

«Kas kuulsid?» küsis kapten.

Motorist vaikis. Kapten kirus ja hakkas järsust raud-trepist üles ronima. Ta läks üles ning sammus mööda pikka koridori paremale pardatrapi juurde, mida mööda tulid laevale kaks ohvitseri ja sõdurid. Kapten ahhetas jälle. Kõige ees astus deniikinlaste polkovniku mundris Zolotarjov. Sõjaväevormis näis ta veel pikemana.

«Ei oodanud, mis?» küsis ta väikesekasvulisele kaptenile ülalt alla vaadates.

«Ei oodanud,» tunnistas kapten ja raputas ehmunult pead. «Kuidas ma küll varem ei taibanud, et te töötate vastuluures? Sellepärast te naersitegi restoranis.»

«Pole viga,» ütles Zolotarjov. «Nüüd teate.»

Ta astus edasi, sõdurid tema järel.

«Andke otsad!»

Kapten astus väikesse kubrikusse ja jäi roolimehe kõrvale seisma.

46

«Edasi!» andis ta vaiksel häälel käskluse.

Vesi ahtri taga lõi pulbitsema. Puksiir lähenes pargasele ja pööras end ümber. Pargase vööris seisev sõdur viskas trossi. Tross kinnitati ja asjalikult mootorit popsu-tades vedas puksiir pargase avamerele.

Motorist kuivatas lapiga käsi ja istus raudtrepi astmele. «Kõik,» mõtles ta. «See on mu viimane reis. Kohe avan kingstoni ja vesi tungib sisse. Kui inimesed pargasel peavad juba hukkuma, siis hukkugu ka need maod koos nendega.» Motorist vaatas üles. «See on mu viimane reis. Kõige viimane!» Motorist tõusis. Kostis käsklus.

«Tasane käik! Rool paremale!»

Kostis kume põntsatus. Pargas põrkus vastu puksiiri. Inimesed pargasel muutusid ärevaks. Igaüks mõtles: «Minu viimane tund on tulnud.» Nad olid mehised inimesed. Surma läksid nad ausalt ja kartmatult, kuid surra ei taha ju keegi. Motorist kahvatas: «On aeg,» mõtles ta, «nüüdsama . . .»

Äkki kostsid üleval lasud: trahh-tahh-tahh! Tahh-trahh!

«Mis see on?» mõtles motorist. «Kas ma tõesti hilinesin? Miks nii vara tulistatakse?» Ta tormas trapi juurde ja ronis kiiresti üles. Esimene, mida ta märkas, oli surnud kapten kubriku lävel. Puksiirilt hüppasid pargasele mehed. Nende ees liikus pikakasvuline ohvitser. «Tahh-tahh! Tra-rahh!» kõlasid lasud. Ja mõne minuti pärast ilmusid pargase tekile areteeritud. Nad nägid välja kahvatud ja vaevatud ning, uskumata oma silmi, tormasid nad pikakasvulise ohvitseri poole.

«Griša!»

«Grigori Ivanovitš! . . .»

Motorist nõjatus vastu seina. Ta süda põksus tugevasti. Talle oli kõik selge. Pikakasvuline ohvitser hüppas Iftgasi puksiirile.

«L-lase k-käia, k-kiiresti!» ütles ta motoristile. «S-sõi-dame. Pargas on vaja limaanidesse viia, seal viime inimesed maale.»

47

Motorist kihutas alla kui välk. «Tšahh-tšahh-tšahh,» alustas mootor oma kõnet.

«Kotovski!» mõtles motorist ja pisarad voolasid tal silmist. «Selline ta siis ongi!»

Ülekuulamine

See juhtus sealsamas Odessas.

Denikini vastuluure ülem kirjutas aruannet.

«Kotovskit ei ole siiamaani õnnestunud kinni võtta,» kirjutas ta. «Agendi, hüüdnimega «Hall» ettekanne, et Kotovski töötab Grinevetski nime all haiglas sanitarina, ei leidnud kinnitust. Agendi, hüüdnimega «Kannike» ettekanne sellest, et Kotovski töötab Popandopulo nime all suhkruvabrikus, ei leidnud samuti kinnitust.»

Siin jäi mingi puru vastuluure ülema sule külge ja tähed muutusid kõveraiks ning karvasteks, ülem kirus, puhastas sule ära ja jätkas:

«Agendi «Keda kuraditki» ettekannet selle kohta, et Kotovskit pole üldse linnas, kontrollitakse.»

Ülem pani täiskirjutatud lehe kõrvale ja võttis teise.

«Teatan,» kirjutas ülem, «et kohvikust «Hulkuvad Koerad», kus meie ohvitserid sageli lõunastavad, varastati eile kaksteist ohvitserisinelit. Miks, see on teadmata. Härradele ohvitseridele, kellelt sinelid varastati, on avaldatud noomitus.»

Ülem pani punkti. Sellest, et ka tema sinel kaduma läks, ta vaikis.

Siis võttis ülem õhukesest portsigarist paberossi, süütas selle ja vajutas parempoolsele kellanupule. Uksele ilmus valveohvitser.

«Areteeritu siia!» ütles vastuluure ülem. «Kohe alustame ülekuulamist.»

48

«Areteeritu siia!» ütles valveohvitser telefoni.

«Areteeritu siia!» ütles vanglaülem korpusevalvurile.

«Areteeritu kahekümnendast!» hüüdis valvur. Võtmed kõlisesid kambri lukuaugus ja areteeritu viidi mööda laia treppi ülekuulamisele.

«Perekonnanimi?» küsis vastuluure ülem.

Areteeritu tõmbus kössi.

«Ivanov on perekonnanimi,» vastas ta.

«Kuidas on eesnimi?» küsis vastuluure ülem.

«Ivan,» ütles areteeritu.

«Aga isanimi?»

«Ivanõts.»

Ülem tõusis laua tagant püsti ja hakkas mööda pehmet vaipa kõndima.

«Kuule, Ivan Ivanovitš,» ütles ta. «Me teame sinust kõik. Pole sa mingi Ivanov. Ära mängi lolli. Räägi tõtt. Meil on teada, et sa aitasid bolševikke, käisid Kujalnitsi katakombides põrandaaluste staabis. Kas Kotovskit tunned?»

Areteeritu pilgutas kiiresti silmi ja kergitas end toolil.

«Kotovskit? Kuidas ma siis ei tunne. Tunnen ikka. Teda tunnevad kõik. Kogu Odessa. Lombakas sihuke. Ühe jalaga. Teist silma ei ole. Peab Väike-Arnautskajal hobusetalli. Aleksandr Abramõtšiks kutsutakse.»

ülem krimpsutas nägu, nagu oleks ta haput õuna hammustanud.

«Aga kas sa mõnda teist Kotovskit ei tunne?» küsis ta areteeritu juurde astudes.

«Teist?» kordas areteeritu.

«Jah,» ütles ülem. «Grigori Ivanovitši.»

«Ei,» vastas areteeritu, «teist ei tunne. Aleksandr Abramõtši tunnen. Ta ostis mult mineval aastal tünni. Ma olen tündersepp. Tünne teen.»

«Nii, nii,» ütles ülem. «Tähendab, teed tünne?»

«Just nii,» vastas areteeritu valmisolevalt.

Ülem raputas tuha paberossilt maha ja virutas aretee-

ritu tugeva löögiga toolilt pikali. Mees ajas end vaevaga püsti, istus ja sülitas kaks verist hammast peopesale.

«Selgub, et sa oled raisk,» ütles ta vastuluure ülemale rahulikult, «raisk mis raisk.»

«Mis?!» möirgas ülem. «Mis?! Ma sulle näitan! . . .»

«Ei näita sa midagi,» vastas areteeritu. «Sa ripud veel haava otsas ja kõlgutad jalgu, vaat mis.»

Ülema parem põsk hakkas tõmblema.

«Ma sulle . . . ma sulle . . .» ütles ta.

«Härra polkovnik!» kostis äkki valveohvitseri hääl. «Härra polkovnik!»

Polkovnik keeras ringi.

«Härra polkovnik, tulid mingid ohvitserid, ütlevad, et on tähtis asi. Tahavad teid näha.»

Vastuluure ülem kortsutas kulmu.

«Mis te õige mõtlete, Sergei Apollinarjevitš,» vihastas ta. «Kuidas võib tundmatutele inimestele nii otsekohe läbi-pääsulube välja kirjutada! Aga äkki on nende seas mingi Kotovski.»

Valveohvitser hakkas naerma.

«Mis kohatu naer see küll olgu?» küsis vastuluure ülem pahaselt.

«Vaadake,» vastas valveohvitser, «saabunute hulgas on polkovnik. Vaatasin ta dokumente. Ta nimi on Kotovski. Kas pole naljakas?»

Nüüd hakkas ka ülem naerma.

«See on kurat teab mis!» ütles ta. «Imesid ilmas ei ole. Kirjutage härra Kotovskile ja teistele ohvitseridele load välja. Las tulevad minu juurde... Pühi suu verest puhtaks,» ütles ta areteeritule. «Kohe viiakse sind ära.»

Ta võttis telefonitoru ja keerutas aparaadi vänta.

«Areteeritu ära viia!» ütles ta torusse.

«Areteeritu ära viia!» ütles vanglaülem korpusevalvurile.

«Areteeritu ära viia!» ütles korpusevalvur koridorivalvurile.

Kuid areteeritut ei jõutudki ära viia. Vastuluure ülema kabinetti astus mitu ohvitseri. Pikk polkovniku-sinelis ohvitser sulges enda järel ukse ja võttis taskust nagaani. Koos temaga sisenenud ohvitserid tegid sedasama.

«K-käed üles!» ütles pikk asjalikult.

Vastuluure ülem, valveohvitser ja areteeritu, kõik kolm tõstsid käed üles.

«Kus te toimikuid hoiate?» küsis pikk ohvitser.
Ülem osutas küünarnukiga raudseifi poole.
«V-võti!» ütles pikk ohvitser lühidalt.
Ülem osutas pilguga lauasahtlitele.
«H-halvasti v-valvate ennast. . .» ütles pikk ohvitser. «Mille eest istuma pandi, taat?» pöördus ta raudseifi avades areteeritu poole.
«Ma olen tündersepp,» pomises areteeritu äkki, «tünder-sepp olen, härra Kotovski. Tünne teen. Eksikombel pandi istuma. Aeti kellegagi segi ja pandigi istuma.»
«Aga kuidas su nimi on?» küsis pikk ohvitser naeratades.
«Ivan on nimi,» vastas areteeritu. «Ivan Ivanõtš, perekonnanimi on Ivanov, tünne teen.»
«Oled vaba, Ivan Ivanovitš,» ütles pikk ohvitser.
Vastuluure ülem seisis laua lähedal ja äkki tundis ta oma sineli ära. Muidugi, seesama. Parem hõlm on veidi parandatud. Kui parajalt ja hästi istub see sinel pika ohvitseri seljas.
Aga ohvitser kummardas samal ajal laua kohale ja luges ärasaatmata aruannet.
«Agendi, hüüdnimega «Hall» ettekanne,» luges ta, «selle kohta, et Kotovski teenib Grinevetski nime all haiglas sanitarina, ei leidnud kinnitust.»
51
Ohvitser naeratas jälle.
«Agendi, hüüdnimega «Kannike» ettekanne selle kohta, et Kotovski teenib Popandopulo nime all suhkruvabrikus, ei leidnud samuti kinnitust.» '
Ohvitser võtis laual seisvast klaasist pika punase pliiatsi.
«Teenib revolutsiooni!» kirjutas ta ja lisas allkirja: «Grigori Kotovski.»

Taganemine

Neid oli kaheksa. Kaheksa moldaavlast. Paks Greku suitsetas väikest musta piipu. Manolia mähkis jalarätti ümber vasaku jalalaba. Võttis lapi, sülitas sellele, pani kriimustatud kohale peale ja mässis jalaräti tugevasti ümber.
Vassiliu lebas kummuli. Kõik vaikisid.
Kõneles ainult rühmakomandör.
«Poisid, te olete hulluks läinud? Sakslased on tagalas. Rumeenlased tungivad peale. Te saate siin otsa! Lausa surma! Tuleb taganeda.»
Vassiliu tõstis pea ja vaatas Dnestri parema kalda suunas.
«Ei. Ei lähe.»
«Mis see tähendab?» palus roodukomandör, kellele oli kästud patarei meestele aru pähe panna. «Taganeda on vaja.»
Paks Greku koputas piibu aeglaselt vastu suurtüki ratast tühjaks.
«Ei lähe. Seal,» ta viipas käega Dnestri parema kalda poole, «on kodu ja lapsed.»
Ta näitas käega, kui väikesed lapsed tal on.
«On alles lollid!» ütles rühmaülem. «Kaks armeed tungivad meile peale. On käsk taganeda Odessasse.»
Longates astus Manolia roodukomandöri juurde. Tolle
52
rõugearmiline nägu oli krimpsus, kõrge moldaavia müts silmile vajunud.
«Ei, roodukomandör. Mine ära. Siin on meie maa. Ei lähe me Bessaraabiast.»

Roodukomandör laskus kükakile ja hakkas end meeleheites küljelt küljele kõigutama.
«Ma lasen teid maha,» pomises ta kaeblikult, «kasu täitmata jätmise eest.»
«Rühmakomandör, me ei lähe ära.»
«Aa-aa!» karjus rühmakomandör. Ta kargas jalule ja haaras kabuurist peene toruga mausri. «Paigale! Võibolla tahate end vangi anda! Kust mina tean.»
Kaheksa talumeest tõusid kuulekalt püsti ja astusid eba-ühtlasse ritta: paks Greku, pikk Manolia, hallipäine Vassiliu . . .
Rühmakomandör vaikis. Mauser ta käes värises. Möödus teine patarei. Hobuseid aeti kiiremale käigule.
«Mis sa ootad, Trofimov?» hüüti teisest patareist. «Sõidame.»
Roodukomandör seisis vaikides. Lähenes grupp ratsanikke. Tiraspoli ratsaväerühma komandör, kes oli ületanud Dnestri veidi allpool, lähenes bessaraabia patareile.
«Keda te ootate?» küsis ta.
«Näete,» lausus rühmakomandör, «neljas patarei. Ei taha lahkuda. Neil on paremal kaldal perekonnad. Seal on nende kodupaik.»
Tiraspoli rühma komandör vaatas parema kalda suunas. Kuhu silm ulatus, kõikjal laiusid põllud. Viinamarjaistandused ronisid mööda mäenõlvu üles. Kusagil kinkude taga asus Gantšeštõ. Seal oli ta sündinud ja kasvanud. Seal oli Kišinjov, kus ta oli varjunud politsei eest, kus oli istunud vanglas, kus elasid ta sõbrad. Seal oli ta kodu.
Kas ta oli mõelnud aasta tagasi, kui kohus oli ta surma mõistnud, et tuleb siia tagasi, et saab rühmakomandöriks?
Mis peab ta tegema nende arutute talumeestega, kes ei taha lahkuda, ega mõista, et'lahkuma peab ainult selleks,
53
et jälle tagasi tulla? Kas tema armastas kodumaad vähem? Kas tema süda ei valutanud mõtte juures, et mehed võivad hukkuda?
Komandör sulges silmad, ta tüse keha vajus sadulas kühmu.
«Kas hakkate taganema?» küsis ta talupoegadelt kähinal moldaavia keeles. «Ei. Ei hakka!»
«Jäta nad siia,» ütles komandör.
Kõigi kaheksa tuju paranes kohe. Manolia astus mürsu-kasti juurde. Paks Greku silitas rahulolevalt kahuri teras-toru.
Oli 1918. aasta. Punaarmee taganes Odessa suunas. Veeti suurtükke, jalaväelased sumpasid poris. Dnestri pind kadus vaateväljast. Äkki jättis komandör hobuse seisma ja kuulatas. Kaugelt kostis mürsuplahvatus. Moldaavia patarei oli avanud tule.

Vaidlus

Esimese sõduri nimi oli Pjotr Sidorkin. Teise nimi oli samuti Pjotr Sidorkin. Nende külas oli kolmteistküm-mend peret Sidorkineid. Oli nende hulgas pikki ja lühikesi Sidorkineid; oli rikkaid ja vaeseid; oli omavahel sugulasi Sidorkineid ja lihtsalt nimekaime. Kaks nimekaimu Sidor-kinit mobiliseeriski möödamarssiv Denikini väeosa. Sõjaaeg, tuli minna, kas meeldis või mitte. Läksidki talupojad Sidorkinid valge kindrali Denikini väkke sõdima.

Et neid mitte segi ajada, kutsusid ohvitserid neid numbritega: Sidorkin esimene ja Sidorkin teine. Aga sõdurid lisasid need numbrid nimedele ja välja tuli midagi väga naljakat: Peeter esimene ja Peeter teine. Täpselt nagu vene keisrid.

54

Nagu kõigil keisritel maa peal, oli ka neil omavahel sageli jagelemist, ehkki nad olid sõbrad. Kõiges oli süüdi Peeter esimese noriv iseloom. Mille üle ta küll ei vaielnud! Küll homse ilma üle, ja selle üle, mida kokk lõunaks süüa teeb. Ja selle üle, kui vana on roodukomandör või kelle püss on parem.

Seekord vaieldi Kotovski pärast.

«Ma ütlen sulle, et Kotovskil on pea paljaks aetud!» karjus väikest kasvu Peeter esimene ja ta küünarnukid tõmblesid.

«Kotovski on punapea, seda teavad kõik,» valas aeglane Peeter teine õli tulle.

«Homme lõpetate,» ütles möödaminev sõdur.

Samal ajal kutsus fanfaar mehed kokku. Sõdurid rivis-tusid külaväljakule. Rohelises frentšis Denikini vägede polkovnik astus papimaja trepile.

«Sõdurid!» hüüdis ta. «Sõdurid! Homme seisab teil ees lahing bandiit Kotovskiga! Teadke, sõdurid, et Kotovski vangide peale ei halasta. Võidelge viimse meheni!» Polkovnik tegi laia käeliigutuse.

Uuesti laulis fanfaar. Ta mängis lõpusignaali ja kõik läksid laiali. Vaidlus puhkes uue jõuga. Peeter esimene pulksus taas nagu ahjupott.

«Kotovski kisub vangidelt elusast peast naha maha,» ründas ta Peeter teist. «Komandör ütles meile.»

«Meile jälle rääkis komandör,» vastas Peeter teine, «et Kotovski põletab vangid lõkkel ära.»

«Ei, hoopis naha kisub seljast.»

«Ei, ära põletab!»

«Ii-ih!» Peeter esimene oli valmis vastasele kallale minema, kuid hoidis end veel kuidagi tagasi.

Nende juurde jooksis jefreitor Kuzma Gnedenko.'

«Lähete ööseks valvepostile, Sidorkinid,» ütles jefreitor.

«Ka see on töö,» ütles Peeter teine, ööseks läksid Peetrid metsalagendiku postile polguvalvesse.

55

Kaua seisid nad vaikides, kuulatades. Esimesena katkestas vaikuse Peeter esimene.

«Petja, Petja,» sosistas ta sõbrale kõrva, «anna suitsu.»

Peeter teine võttis vaikides tubakakoti välja. Pläru punane jaaniuss hüples udus ja kadus varrukasse. Suitsetama pidi valvepostil ettevaatlikult, et vaenlane ei märkaks. Vaikiti. Hall koiduriba ilmus taevarannale.

«Petja, Petja,» muutus Peeter esimene taas rahutuks.

«Mis sa tahad?»

«Ma mõtlen ikka Kotovskist. On ta pikk või lühike?»

«Teadagi, et pikk,» ütles Peeter teine.

«Kus ta siis pikk on? Ma kuulsin, et lühike. Minu kasvu. Ja kõhn kui heeringas.»

«Sa oled rumal inimene, Sidorkin,» ütles Peeter teine. «Kotovski on pikk. Esindusliku välimusega, ühesõnaga, turske. Seda teavad kõik.»

«Lühike!»

«Pikk!»

«Lühike!»

«Pikk!»

Uuesti hakkasid mehed vaidlema.

Aga siis ilmus metsast Kotovski ratsavägi. Hobuste kabjad olid nartsudesse mähitud. Vaikselt, kuulmatult liikusid kotovskilased vaenlase peale. Lagendikul hakkas tärisema kuulipilduja, teatades, et rünnak on alanud. Sidorkinid said asjast aru, kuid juba sihtisid neid põõsaste tagant kaks musta püssitoru. Vintpüsside silmad ei pilgu ja neisse oli väga ebameeldiv vahtida. Tuli käed üles tõsta ja Kotovski juurde vangi minna.

Õhtuni istusid nad aidas. Peeter teine suitsetas nurgas kössitades. Peeter esimene ruttas aina seinaprao juurde piiluma, mida õuel tehakse. Ta ei näinud sealt mitte midagi, kuid hüppas ikka kogu aeg püsti, õhtu eel kolksatas riiv. Pleekinud pluusis tunnimees vaatas aita.

«Tulge välja,» ütles ta.

56

Peeter esimene vaatas Peeter teisele otsa, ohkas ja tõusis jalule. Kõverat tänavat pidi mindi papi maja juurde.

Majatrepil seisis pikk rühika kehaehitusega mees, punase äärise ja lühikese nokaga müts peas. Selle mehe juures oli kõik suur ja tugev. Suur pea istus võimsa kaela otsas. Tugev kael läks üle vägilaseõlgadeks. Raske keha seisis lühikestel lihaselistel säärikuis jalgadel. Mehe pilk oli üheaegselt range ja lõbus.

«Needsamad?» küsis ta punaarmeelaselt.

«Justament,» vastas punaarmeelane. «Võtsime nad kõige esimestena vangi. Vaidlesid seal.»

«Niiviisi,» ütles mees ja astus astme võrra allapoole. «Mis te arvate,» küsis ta Peetritelt, «mis ma teiega teen: kisun teil elusast peast naha maha või põletan lõkkel ära?»

«Kotovski!» ahhetas Peeter esimene.

Mees naeratas ja astus veel astme võrra allapoole.

«Maha lasete!» ütles Peeter teine süngelt.

«Ei,» ütles mees.

«Poote üles?» kägises Peeter teine.

«Hullemini veel,» ütles Kotovski. «Ma lasen . . .» Ta vaikis hetke. «Ma lasen teid vabaks. Paistab, et olete hirmus rikkad mehed, et Denikini juurde sõdima läksite.»

«Meie, ja rikkad?!» Peeter esimesel hakkasid põsesarnad erutusest liikuma. «Ise oled sa rikas!» pahvatas ta äkki. «Meil polnud maatükkigi hinge taga.»

«Küllap siis ei ole ohvitserid teid peksnud,» ütles Kotovski.

«On küll peksnud. Kuidas siis teisiti,» ohkas Peeter teine.

«Kõik on korras,» ütles Kotovski. «Minge tagasi, sõdige rikaste eest ja andku ohvitserid teile sagedamini vastu hambaid. Hullemat karistust ma teile välja mõelda ei oska . . . Metsa viia,» käskis Kotovski, «ja minema lasta.» Ta keeras ringi ja läks majja. Astmed nõtkusid ta jalge all.

57

Taas olid Peetrid metsas. Peeter teine astus pikkade sammudega ja vaikis. Peeter esimene sibas kõrval ja vatras vahetpidamata.

«Miks see Kotovski küll mütsi peast ei võtnud?» muretses ta. «Kindlasti on ta pöetud peaga.»

«Punapäine on. Ise nägin, mütsi ääre alt paistis punane salk juukseid,» ei nõustunud Peeter teine.

«Pöetud!»

«Punapea! . . .»

Nii jõudsidki nad väiksesse külla, kus paiknes nende väeosa.

Sõdurid võtsid Sidorkinid rõõmsasti vastu. «Ahaa! Vaidlejad Peetrid tulid välja.» «Kus te olite?» «Mida nägite?»

Peeter esimene keerles rahulolevana sõdurite ees. «Käisime Kotovskil külas.» «Ja kuidas seal oli? Kas ta teed teile pakkus?» «Ei, teed ei pakkunud,» vastas Peeter esimene, «kuid halba ka ei teinud.»

«Ära räägi,» ei uskunud sõdurid.

«Löögu mind välk maha!» vandus Peeter esimene ägedalt.

«Tõsijutt, mehed,» ütles Peeter teine tasa, ise ringi piiludes. «Petka,» viitas ta seltsimehe poole, «räägib tõtt. Meie siin pole õigesse kohta sattunud. Kõigest paistab, et Kotovski on õiglane mees. Tuleb otsustada, kuni pole hilja. Aga edasi mõelge ise.» Ta vaatas veel kord ringi ja nägi jefreitorit.

«Sidorkinid!» käratas jooksust hingeldav jefreitor. «Minge oma jakku. Hakkate magama kolmandas tares, küla servas.»

Peetrid läksid magama.

Neli päeva hiljem lasti Peetrid selsamal metsalagendikul maha, kus nad olid valvepostil seisnud. Neil ei

58

õnnestunud Kotovski juurde üle minna — tunnimehed pidasid kinni.

Peeter esimest tabas kuul otsekohe. Peeter teine, jändrik talumees, oli veel elus, kui metsalagendikul kaikus «hurraa» — Kotovski oinad tormasid rünnakule. Ta avas silmad ja nägi suurekasvulist ratsanikku. Kui tuttav nägu. Kus ta oli seda näinud? . . . Siis oli sel mehel müts peas. Ahjaa ... Ja Peeter teine naeratas.

«Ma ju rääkisin neile,» sosistas ta jahtuvate huultega, «et olete pöetud peaga.»

Kindral Ševtšenko

Kindral Sevtsenko oli vapper, kuid rumal mees. Ta armastas keisrit ja sõdis seepärast vapralt tema eest, kuid keiser oli juba ammu kukutatud ja paljud valged ohvitserid olid aru saanud, et võitlus on kaotatud, et nende vastu on tõusnud kogu rahvas, et pääsemist ei ole. «Meid aitab jumal,» mõtles kindral, «tähendab, me võidame.»

Kindral vedas endaga kõikjale kaasa kokkukäivat ikonostaasi — puust ikoone ja puuri kahe kanaarilinnuga. Ta armastas neid väga. Tentsik Vaska kirus seda kanaari-linnupuuri kuidas oskas. Kogu aeg käis taganemine, vahel kuulirahe all, ja tassi siis veel puuri kollaste kanaarilindudega.

Kuid hommikuti kõlasid see-eest kontserdid.

«Viuut!» häälitses kanaarilind, kui triibuline villane rätt puurilt maha võeti.

«Füiit-füiit-füiit,» vastas teine.

Aga kindral asetas enda ette lauale kella ja vaatas, kas viis on pikk, ja kui kauaks jätkub linnul häält.

Kuid viimasel ajal oli tentsik Vaska märganud, et kindral kuulab kanaarilinde harvemini. Kord märkas Vaska

59

kindrali põsel pisarat, mis oli hoopis ennenägematu. Kindral vaatas Vaskat, pühkis pisara ära ja läks teatama kindral Mamontovile Odessas järjekordset lahingute kokku-võtet. Punaarmee lähenes Odessale, kuid kindral Sev-tšenko uskus ikka veel, et Kotovski ratsaväge õnnestub peatada.

«Tok-tok-tok,» toksis telegrafist morsevõtmega.

«Siin Razdelnaja jaam. Võtke vastu täpne operatiiv-teade. Punane 41. diviis on Berjozovkast lõunas, 45. diviis Berjozovkast põhjas ja Kotovski ratsaarmee Berjo-zovkas. Palun välja panna tugev valve Sortirovotšnaja jaama poole. Kõik. Kindral Sevtšenko.»

Neljakümne kilomeetri kaugusel Odessast, Pototskaja jaamas, venis telegraafiaparaatidest välja punktide ja kriipsudega lint. Telegrafisti kõrval seisis hiiglakasvu Kotovski karusnahaga ääristatud kuues. Ta närveeris. Ratsavägi oli just hõivanud Pototskoje ja läks otse Odessa peale. Vaja oli kiirustada.

Kotovski pani raske käe telegrafisti õlale.

«Vasta: «Siin Odessa,»» ütles ta kumedalt.

Telegrafist vastas. Jälle venis lint.

«Kes võttis teate vastu?» küsis kindral Sevtšenko.

«Vasta,» ütles Kotovski telegrafistile. «Teate võttis vastu Kotovski.»

Aparaat jäi vait. Brigaadikomandör kavatses lahkuda, kuid siis hakkas aparaadiketas jälle pöörlema.

«Mis ta seal teatab?» küsis brigaadikomandör. «Loe!»

«Mis rumalad naljad need on?! Ma karistan teid,» luges telegrafist.

Kotovski lõi käega.

«K-k-kurat võtaks,» pomises ta. «On aga võllaroog! Anna edasi: «Teate võttis vastu brigaadikomandör Kotovski.»»

Lint venis. Telegrafist kahvatus.

«Loe!»

«Ei saa, seltsimees Kotovski.»

60

«Loe, ma käsin!»

«Teen ettepaneku aru pähe võtta ja viia ratsavägi bolševike vastu. Luban andestada. Punkt. Kindral Sevtšenko,» luges telegrafist.

Brigaadikomandöri nägu tõmbus mõtlikuks. Ta vaatas aknast välja, kust paistis varuteel seisev roostetanud tsistern.

«Anna edasi: «Kolme tunni pärast olen Odessas. Olen valgekaartlasi löönud ja löön ka edaspidi. Punkt. Kotovski.»»

Brigaadikomandör väljus hoogsa sammuga. Uks paugatas ta järel kinni. Fanfaar mängis pealetungisignaali.

. . . Razdelnaja jaamas seisis vana valgekaartlik kindral aparaadi juures. Ta õlad olid kühmus. Kortsud tundusid veel sügavamatena. Ta pöördus ohvitseride poole ja ütles:

«Härrased! Ma arvan, et kõik on lõppenud.» Siis läks ta koju ja kutsus tentsiku. «Vassili!»

Vassili ilmus lävele.

«Vassili, lase kanaarilinnud vabadusse.»

Tentsik naeratas. Ta viis puuri õuele. Avas võretatud ukse ja viskas kaks lendamisest võõrdunud lindu õhku. Need tõusid lendu ja istusid samas naabertare katusele.

«Ongi hea,» mõtles tentsik, «nüüd pole vaja enam puuri tassida.»

Grits

Kotovski brigaad pidas lahinguid Ukrainas. Purustas petljuuralasi. Kuulipildujad tärisesid rünnakul, mürsud lõhkesid, tapetud ja haavatud langesid.

Vahel tuli ette hingetõmbeaega. Kotovskilased peatusid

vaenlastelt vallutatud külades, võtsid hobustelt sadulad maha, pesid end ja suikusid raskesse unne.

Hommikul laulis taas staabifanfaristi Vaska fanfaar ja jälle algas rünnak.

Kaua venis kolonn läbi küla. Selle järel jooksid parves lapitud särkides poisikesed, juuksed ukraina palava päikese käes heledaks pleekinud. Nende järel silkas tavaliselt koer, jooksis tolmupilves ja klähvis, aga miks — see jäigi teadmata.

Ühe sellise poisipõngerja tõstis brigaadikomandör sadulasse, pani enda ette istuma.

«Hei, poiss, kas sa tead, kuidas sõita Vassiljevskajasse?»

«Muidugi tean.»

«Kas kodus riidlema ei hakata?»

«Ei hakata.»

«Sõidame siis.»

Mõni aeg ratsutati vaikides.

«Kuidas su nimi on?» küsis brigaadikomandör.

«Gritsiks kutsutakse.»

«Kas sul isa on?»

«Ei, mul pole isa.»

«Kuhu isa sai?»

«Petljuuralased tapsid ära.»

Brigaadikomandör ümahtas midagi ja katsus nina. Jälle sõideti vaikides.

«Aga ema sul ikka on?» küsis brigaadikomandör.

«Ei, pole mul ema.»

«Aga kuhu ta sai?»

«Petljuuralased tapsid ära.»

Brigaadikomandör ümahtas jälle ja katsus taas nina.

«Aga kes sul siis on?» küsis brigaadikomandör.

«Vanaema on.»

«Kus su vanaema on?»

«Keedab tares borši.»

«Head borši, eks?»

«Oh kui head!» vastas põngerjas. «Peedilehtedest.»
Komandör muutus süngeks. Vaikides sõideti teekäänakuni. Peatuti. Brigaadikomandör pöördus käskjala poole.
«Mine, ratsuta voori manu ja ütle, et saadaksid pätsi leiba ja tüki pekki. Ütle, et pekiga ei koonerdaks. Kas kuulsid?»
Käskjalg tegi ulja pöörde ning kappas minema. Brigaadikomandör vaikis. Vaikisid ka kõrval sõitvad eskad-ronikomandörid. Poiss ronis aeglaselt sadulast maha.
Peagi tuli käskjalg tagasi.
«Siin ongi,» ütles ta brigaadikomandörile. Ja andis talle leivapätsi ning pekikäntsaka.
Brigaadikomandör kummardus poisi poole.
«Näed,» ütles ta. «Võta ja jookse koju. Ruttu.»
Poiss seisis liikumatult.
«Võta ometi, kellele ma räägin!»
Poiss astus sammu tahapoole.
«Ei, ei võta. Pole mulle teie pekki vaja.»
«Aga mis sul siis vaja on?»
«Mütsi. Sellist nagu teil.»
«Kas sa näed! Aga kui mul on endalgi see ainus?» ütles brigaadikomandör. «Siis ma pekki ei võta.»
Brigaadikomandör võttis mütsi peast, silmitses seda, lõi käega.
«Eks võta siis,» ütles ta poisile ja andis sellele mütsi, leiva ja peki. «Aga nüüd lippa koju nii kiiresti, kuidas jalad võtavad.»
Poiss seisis liikumatult.
«Jookse nüüd!» käratas brigaadikomandör äkki. Vastutahtmist keeras poiss ringi ja lonkis piki kolonni tagasi, ilmatusuur müts vajus talle kõrvadele. «Sõidame,» ütles brigaadikomandör. Kolonn liikus paigast.
63

Pan horunži

«Pam-parampam, parariram . . .» Sellist laulukest ümises endamisi pan horunži, poola ulaanide rühmakoman-dör.
See tähendas: «Vaadake, kui ilus ma olen, kui toredad vuntsid mul on, varsti lööme Kotovski mättasse, ma lähen koju, ostan poe ja hakkan kauplema.»
«Edasi!» kamandas komandör.
Ulaanid tormasid rünnakule.
Aga Kotovski oli just voodist tõusnud ja kavatses alustada hommikvõimlemist. Ta võimles kindlasti igal hommikul ja hõõrus end tingimata külma veega.
Üks-kaks!
Nagu ikka, alustas ta võimlemist sirutustega. Üks-kaks! Ja kuni ta tõstis oma käsi ning tõusis kikivarvule, tulid talle igasugu mõtted pähe.
«Varsti lööme poola panid puruks ja mu poisid lähevad koju,» mõtles Kotovski. «Kes hakkab maad kündma, kes asub tööpingi juurde, aga mina hakkan agronoomiks.»
Kolm-neli!
Kotovski lõpetas sirutused ja alustas kukke. Kolm-neli!

«Agronoomil on hea töö,» mõtles ta. «Hommikuti on põldudel vaikne, nisu kahiseb ja kaste on maas.» Kolm-neli!

Ta kükkis ja põrandalaud kääksatas kaeblikult ta jala all.

«Grigori Ivanovitš!» kõlas akna tagant äkki käskjala hääl. «Grigori Ivanovitš!»

«Mis lahti on?» küsis Kotovski ja tegi kerepainutuse paremale.

«Grigori Ivanovitš, poolakad!» hüüdis käskjalg.

64

«Kus need poolakad on?» küsis Kotovski, tehes kere-painutust vasakule.

«Juba metsaserval!» vastas käskjalg murduva häälega.

«Kas tõesti!» ütles Kotovski silmi pilgutades.

«Päris tõesti!» ütles käskjalg.

«Puhuge rünnakusignaali, tulen kohe!»

Ja Kotovski hakkas kukke tegema ning käsi kõrvale sirutama. Siis valas ta end õuel ämbritäie külma veega üle ja hõõrus kareda käterätikuga. Seejärel riietus ja hüppas kõrvi Orliku selga, kes juba trepi kõrval seisis. Tolm kerkis kapjade alt ning mõne minuti pärast kaikus «hurraa!» — võitlejad nägid brigaadikomandöri. Suur, jõuline, vaarikapunase äärisega müts peas, punased ratsapüksid jalas, kappas ta üle metsalagendiku. Ja võitlejad mõtlesid talle järele vaadates: «Vaat see on tõeline sõjaväelane.»

Aga sama päeva õhtul seisis Kotovski selle maja trepi ees, kus asus staap, ja ümises lõbusat laulu. See kõlas nii: «Rram, turum, tratatam.» Ja see tähendas seda: «Täna oli väga raske päev, kuid tegime valgepoolakatele ilusat säru.»

Kotovski vaatas punast päikeseveert silmapiiri kohal ja mõtles: «Teises eskadronis on hobused puhastamata, selle eest teen ma komandöridele peapesu.»

Teekäänaku tagant kerkis tolmupilv ja kostis sadade jalgade müdinat. Vange viidi tagalasse. Ees sammus pan horunži, pikakoivaline nagu kurg, ja ta vuntsid olid haledasti sorgus. Kotovski andis konvoiülemale peatumiseks märku. Ülem jooksis Kotovski juurde.

«Kutsu see vuntsidega siia,» ütles Kotovski, viidates vangile kolonni peas.

Vang astus brigaadikomandöri juurde.

«Palun vastake mulle, pan horunži,» ütles Kotovski viisakalt, «mida te hakkate tegema, kui sõda lõpeb ja te tagasi koju lähete?»

Pan horunži kehitas arusaamatuses õlgu.

65

«Ostaksin kaupluse ja hakkaksin tegelema vabakaubandusega,» vastas ta.

«Aga mina,» ütles Kotovski mõtlikult, «tahaksin väga töötada agronoomina.»

Horunži võpatas üllatusest ja andis miskipärast Kotovs-kile au.

Kotovski lõi käega.

«Ära viia,» ütles ta konvoiülemale.

Sinistes mundrites vangid lonkisid edasi.

Käerauad

Oksjonile koguneb alati palju rahvast ja kõik kauplevad. Oksjon toimub niiviisi.

«Sada rubla! Kes pakub enam? Uks, kaks!» «Sada kakskümmend viis!»

«Sada kakskümmend rubla pakub pruunide pükste ja rohelise vestiga härra. Sada kakskümmend viis! Kes pakub enam?»

«Pakun kakssada!»
«Kakssada rubla pakub sinise lipsu ja musta kaabuga härra. Kakssada! Kes pakub rohkem?»
Rahvas lõi kihevile. Kõik sirutasid kaela vaatamaks oksjonipidajat. Odessa teatris müüdi enampakkumisel käeraudu, tavalisi, kaks metallrõngast ja ketijupp nende vahel. Oksjonil müüdi neid sellepärast, et alles hiljuti oli neid kandnud inimene, keda Odessas teadis igaüks, nii suur kui väike. Need olid tõepoolest kuulsad käerauad.
«Kakssada viiskümmend! Daam kuuendast reast pakub kakssada viiskümmend rubla!» hüüdis oksjonipidaja. «Kakssada viiskümmend rubla Odessa kõige kuulsamate käeraudade eest! Need on kuldaväärt käerauad. Kes need

ostab, neile jääb igavene mälestus sellest, kuidas me keiser Nikolai all kannatasime.»
Kaupmees Homberg vaatas oma naise poole ja vajutas paberossikoni talla alla.
«Kolmsada!» hüüdis ta.
Naine tõmbus näost kaameks.
«Mida sa teed?» sosistas ta valjusti. «Mida sa ometi teed?»
Kuid kaupmees Homberg teadis hästi, mida ta tegi. Ühel õhtul — see oli-olnud kaks aastat tagasi — helistati talle koju. Mitte kunagi varem ei olnud Homberg nii «kalleid» külalisi vastu võtnud. See õhtu oli läinud talle maksma kolm tuhat ükssada rubla. Värisevate kätega oli ta need tookord ulatanud mehele, kelle käeraudu nüüd linnateatris oksjonil müüdi. Ah, kuidas küll Homberg neid käeraudu endale tahtis. Lisaks olid teatris tema kõige õelamad vaenlased — lihakaupmehed Stamoglu ja Rosen. Homberg kauples samuti lihaga, ja pole maailmas vihasemaid vaenlasi kui ühe ja sama ala kaupmehed.
«Viissada rubla!» kostis Stamoglu hääl.
«Viissada — kes pakub rohkem?» küsis oksjonipidaja.
Hombergi kõrvad lõid erutusest õhetama.
«Kuussada!» hüüdis ta.
«Seitsesada!» hüüdis Stamoglu.
«Kaheksasada!» lausus Rosen selgelt.
Hombergi naine lõi vankuma. Homberg võttis tal kõvasti käest kinni.
«Tuhat rubla!»
«Tuhat viissada! Kaks tuhat!» ütlesid Stamoglu ja Rosen peaaegu ühekorraga.
«L-lähme siit ära,» sosistas Hombergi naine. «Ma tunnen end halvasti.»
«Jäta järele!» kraaksatas Homberg ja lisas samas tasa-kesi: «Kaks tuhat kuussada.»
Saalis oli nii vaikne, et seda kuulsid kõik. Kaks tuhat kuussada rubla — see oli tohuttu palju raha.

«Hull peast!» ütles naine. «Kaks tuhat kuussada rubla mingite näruste käeraudade eest!»
«Kolm tuhat!» hüüdis Stamoglu. Oksjonipidaja tõstis haamri.
«Kolm tuhat esimest korda! Kolm tuhat teist korda . . .»
Kui ta laseb haamri alla ja ütleb «kolm», siis tähendab see seda, et Stamoglu on käerauad ära ostnud.
«Kolm tuhat ükssada rubla! Annan kolm tuhat ükssada rubla!» hüüdis Homberg.
«Üks!» ütles oksjonipidaja aeglaselt. «Kaks! Kolm!»

Haamrilöök. Saalis tekkis kära. Stamoglu ja Rosen hakkasid väljapääsu poole liikuma. Homberg läks puhkides oksjonipidaja juurde.

«Andke mu käerauad siia,» ütles ta.

«Kõigepealt, need on Kotovski käerauad,» vastas oksjonipidaja, «aga teiseks, makske raha ära. Need on kuldaväärt käerauad.»

Homberg pistis käe taskusse ja võttis rahakoti.

Viie aasta pärast sammus ratsaväekorpuse komandör Grigori Ivanovitš Kotovski oma avaras kabinetis ühest seinast teise. Ta pidas nõu oma asetäitjatega. Nad rääkisid lihahindadest. Toiduainetega oli Ukrainas 1923. aastal raske, seepärast rentis ratsaväekorpus suhkrutehase ja ehitas nahavabriku. Korpuse poodides müüdi seepi, nahka, liha ja suhkrut. Hinnad olid seal madalamad kui spekulantidel. Spekulandid on inimesed, kes ostavad kaupu kokku ja müüvad neid kolmekordse hinnaga. Nad ronivad päevavalgele seal, kus mõnest kaubast nappus käes. Aga tol ajal oli puudus paljust. Spekulandid võtsid hirmsat raha suhkru, leiva, liha ja seebi eest. Ja kui Kotovski oli varem tundide kaupa istunud kaardi kohal ning mõelnud läbi eelseisva rünnaku plaani, siis nüüd pidi ta tundide kaupa pead murdma, kus on kasulikum maha müüa vanu hobuseid, kust saada masinaid suhkrutehase jaoks.

68

Seekord käis jutt lihahindade üle.

«M-mis me peaksime t-tegema?» küsis Kotovski. «Spekulandid tõstavad hindu, aga meie istume, käed rüpes.»

«Kena lugu küll,» pomises asetäitja, «nemad on ju ärimehed, meie aga sõjamehed. Meie oskame sõdida, aga mitte kaubitseda.»

Kotovski läks näost punaseks.

«Jätised!» hüüdis ta. «Jätised! Vaat kes nad on! Kas nende nimed on teada?»

«On küll,» vastas asetäitja. «Kohalikest kaupmeestest on kõige kõrgemad hinnad Pilipenkol, aga sissesõitnutest Hombergil.»

«Kes see Homberg sihuke on?» küsis Kotovski.

«Ta tuli siia Odessast,» vastas asetäitja.

«Aga mis teda Umani tõi?» küsis Kotovski.

«Asi on selles,» vastas asetäitja, «et paljud spekulandid, kes valgete võimu ajal äritsesid, põgenesid pärast linna vabastamist Odessast.»

«Hea k-küll,» ütles Kotovski, «ma neile veel näitan! Homsest alates käsin korpuse kauplustes lihahindu alandada. Vaatame, kes peale jääb. Ei lase me neil talupoegi röövida.»

Asetäitja kratsis kukalt.

«Proovime,» ütles ta.

Sel hommikul ärkas Homberg suurepärases tujus. Tema asjad läksid ülesmäge. Kaks aastat tagasi oli maal välja kuulutatud uus majanduspoliitika, mida lühendatult «nepiks» kutsuti. Sõjast laastatud maa lubas arendada era-kaubandust.

«Ammu oleks aeg olnud,» ütles siis Homberg.

Talle ei meeldinud elada väikeses Umani linnakeses, kuhu ta oli õe juurde kolinud.

Ta vaenlased Stamoglu ja Rosen olid talle Umani järgnenud. Kui ärimeestel asjad halvasti lähevad, siis nad mõnikord sõbrustavad.

Sellest ajast oli möödunud üle kolme aasta, kuid nad
69
polnud riidu läinud ning aitasid üksteisel Umanis kõige kõrgemaid lihahindu hoida. Ka nii juhtub! Kui sõprus raha sisse toob, siis ärimehed mõnikord abistavad üksteist.
Rosen ja Stamoglu ärkasid sel hommikul suurepärases meeleolus. Nad olid koos Hombergiga eelmisel päeval palju liha kokku ostnud. Nad kõik mõtlesid endamisi: «Müün selle liha ära, saan võimalikult rohkem raha ja põrutan Odessasse. Odessas on praegu hea elu. Nep ei lõpe muidugi mitte kunagi, aga nõukogude võimul on varsti ots käes ja kõik läheb korda.»
Esimesena avas kaupluse Stamoglu. Ta võttis tabaluku eest, lükkas riivi eest, avas luugid, ja samal hetkel sikutas keegi teda selja tagant pükstest. Stamoglu pöördus ja nägi punapäist poisikest, Hombergi poega.
«Onuke,» ütles poiss, «papa kutsub teid. Tulge ruttu.»
«Ts-ts-ts,» naksutas Stamoglu keelt. «Kuulake ainult. Papa kutsub. Kuhu papa kutsub? Miks papa kutsub?»
Kuid ta seadis end siiski valmis, sulges poe ja läks Hombergi juurde. Rosen oli juba seal. Homberg istus toolil ja hingas raskelt.
«Sõbrad,» ütles Homberg, «sõbrad! Kuulsite uudist? Kotovski poodides on liha peaaegu kaks korda odavamaks läinud.»
Stamoglu laksutas jälle keelt.
«Ts-ts-ts!»
«Ennekuulmatu!» ütles Rosen. «Peab hinnad alla laskma.»
«Peab ainult ühes asjas kokku leppima,» ütles Homberg. «Me peame kõik koos hinnad alla laskma. Siis ei hakata ka Kotovski poodides kaua madalate hindadega müüma.»
«Hea küll,» ütlesid Stamoglu ja Rosen.
Mindi laiali.
Keskpäeval läks Hombergi naine supirohelist ostma, kuid tuli mõne minuti pärast tagasi.
«Sa oled pime inimene!» ütles ta mehele. «Keda sa oma
70
sõpradeks pead? Su sõbrad on kiskjad loomad! Juba tund aega müüb Stamoglu liha odavamalt kui sina, aga Rosen pani oma poe juba ammu kinni.»
«Reeturid!» sai Homberg ainult suust välja. «Miks ma nad küll Umani tõin?»
«Ära karju,» ütles naine, «lase parem hind alla.»
«See on lõpp!» oigas Homberg. «Kui Kotovski poodides selline kord veel kaks päeva püsib, on mu raha läinud. Suvi on käes ja liha läheb halvaks.»
Uksele koputati.
«Sisse,» ütles Hombergi naine.
Poodi astusid Rosen, Stamoglu ja veel mõned kohalikud kaupmehed. Homberg kissitas silmi, nohises ja tormas Rosenile kallale.
«Reetur!» raevutses Homberg. «Alatu inimene!»
Vaevaga kisti ta eemale.
«Härrased!» karjus kohalik kaupmees bassihäälega, «ärge kakelge! Kaklema peab Kotovskiga, aga mitte omavahel.»
«Või veel,» ütles Homberg raskelt hingates, «eks kakle temaga. Üks selline kakles . . .»

«Härrad!» hüüdis Pilipenko jälle, ta oli lärmakas mees ja tegi kõike valjusti. «Härrased! Kotovski juurde peab delegatsiooni saatma. Seepärast tulimegi.»
«Või veel,» ütles Homberg, «hakkab ta meid küll kuulama. Üks selline saatis . . . Aga muuseas . . . Üks minut . . . üks minut . . .» Homberg lõi särama. «Mul on idee.»
Ta väljus ja tuli kohe tagasi. Käes kolksusid tal roostetanud käerauad.
«Ma päästan teid,» ütles ta. «Ma ei usu, et on sellist inimest, kes ei tahaks mälestuseks saada oma isiklikke käeraudu. Ma päästan teid. Hakkan teie delegatsiooni esindajaks. Kuid teid,» viitas ta Roseni ja Stamoglu poole, «ma kaasa ei võta.»
Rosen ja Stamoglu kahvatasid.
71
«Andestage mulle, Homberg, palun,» ütles Rosen.
«Pole vaja tülitseda,» ütles Stamoglu.
«Hea küll,» ütles Homberg, «andestan. Kuid selle eest maksate mulle mõlemad kuussada miljonit. Lähme.»
Kotovski istus ja kirjutas. Ta vastas endiste puna-armeelaste kirjadele. Selliseid kirju sai ta sageli. Ühes kirjas palus endine punaarmeelane võtta end suhkruteha-sesse tööle. Teises palus endine ratsaväelane, kes oli Odessa all parema jala kaotanud, tema abi uue proteesi muretsemisel.
Sisse astus käskjalg. «Teie juurde on delegatsioon.» «Kes?» küsis Kotovski. «Kaupmehed,» vastas käskjalg. Kotovski krimpsutas nägu. «Hea k-küll. Lase sisse.»
Kabinetti astus Homberg. Ta selja taga kõiksus miski. Hombergi järel trügisid sisse teised. Korpusekomandör vaatas nende poole, kuid istuda ei palunud.
«Tervist,» ütles Homberg.
Kotovski vaikis.
«Tulime teie juurde tähtsa asja pärast,» ütles Rosen.
Homberg vaatas üle õla ja Rosen vaikis otsekohe.
«Tahame teha huvitava ettepaneku,» ütles Llomberg.
Korpusekomandör vaikis. Homberg sirutas siis käe, mida oli kogu aeg selja taga hoidnud ja korpusekomandör nägi käeraudu. Tavalisi käeraudu — kaks roostetanud rõngast ja roostes ketijupp nende vahel.
«Mis need on?» küsis ta.
«Need on teie käerauad!» hüüatas Homberg rõõmsalt. «Teie isiklikud käerauad. Ostsin nad Odessast kolme tuhande ühesaja rubla eest.»
«Ah, tähendab, teie ostsite need?»
«Mina,» kinnitas Homberg. «Pakun kasulikku tehingut. Teie tõstke oma kaupluses lihahindu, aga mina annan
72
teile käerauad. Annan muidu. Need on kuldaväärt käerauad.»
«Aga m-mulle p-pole n-neid m-muidu k-ka vaja,» ütles Kotovski. «H-hoidke n-nad endale. Aga mis puutub liha-hinnasse, siis ärge parem lootkegi. Minu arvates on see väga hea hind.»
Homberg vaatas kohkunult oma kaaslaste poole. Need seisid vaikselt.
«M-minge, k-kallikesed,» ütles korpusekomandör ja kortsutas kulmu. «Minge, minge!»
Delegatsioon astus trepile. Kõik jäid vaikides Hombergi ümber seisma. Stamoglu tõstis kepi, kuid uks avanes ja korpusekomandör väljus nende järel. Ta vaatas taevasse. See oli põuapleekinud.

«P-pidage,» ütles ta Hombergile, «ma unustasin t-täiesti. Ärge neid käeraudu ära visake. Need kõlbavad veel teile.»

Ajaloolane

Veerand sajandit tagasi kirjutas noor ajaloolane raamatu. Ta uuris Kodusõja ajalugu ja teda huvitas väga Kotovski. Noor ajaloolane teadis Kotovskist peaaegu kõike ja oli näinud peaaegu kõiki dokumente, peale viimase kohtutoimiku. See asus Kiievis. Noor ajaloolane otsustas sõita Kiievisse.

Kiievisse jõudis ta hommikul ja läks kohe arhiivi, tellis endale Kotovski toimiku ja palus tuua mitmete teiste toimikute ärakirjad.

Neis meenutati Kotovskit püüdnud agentide ettekantuid, salajasi telegramme, mis teatasid, et Kotovski on viidud vanglasse.

Arhiivis on väga palju dokumente ja seepärast toodi Kotovski toimik alles õhtuks. '

73

Väikest kasvu sinises kitlis naine astus hääletult laua juurde ja pani noore ajaloolase ette paksu toimiku.

Ajaloolane tõstis silmad ja nägi toimikut. Sellele oli kirjutatud: «Säilitada kakskümmend aastat.»

Selle all seisis allkiri: «Sõjakohtunik polkovnik Gavri-litsa.» Ja kuupäev: «17. aprillil 1917. aastal.»

Noor ajaloolane tundis, kuidas ta süda lõi kõvasti põksuma. Ta sulges toimiku, tõusis ja läks välja. Ta käis ja mõtles. «Milline huvitav kokkusattumus! Täna on ju 17. aprill. Täna täitub täpselt kakskümmend aastat päevast, mil sõjakohtunik Gavrilitsa kirjutas toimikule: «Säilitada kakskümmend aastat.» Kus võib praegu olla polkovnik Gavrilitsa, kes Kotovski üle kohut mõistis? Kus on nüüd kõik need, kes nuhkisid, kaebasid, teda vanglasse panid ja maha lasksid? Nad arvasid, et jäävad igavesti võimu juurde.»

«Oli inimesi,» mõtles ajaloolane, «kes omal ajal põiga-nuksid kõrvale, kui Kotovski neile tänaval vastu tuli. Nüüd on nemad igaveseks unustatud, kuid mälestus Ko-tovskist elab.»

Temast möödusid noormees ja tütarlaps. Ajaloolane tõstis pea. Tütarlaps ütles noormehele:

«Kui sa mulle kirjutad, siis ära segi aja. Ma elan Kotovskis, mida varem nimetati Birzulaks. On veel Ko-tovsk Tambovi oblastis ja Kotovskoje küla Kišinjovi lähedal.»

Noormees noogutas kinnitamaks, et talle on kõik selge. Ajaloolane vaatas neile järele ja naeratas.

Sisukord

Nooremale koolieale

Роман С е ф. ЗОЛОТАЯ ШАШКА. На эстонском языке. Перевод с русского языка: Сильви Вяли. Художник-оформитель Антс С я д е. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja R. Põder Kunstiline toimetaja H. Tikand Tehniline toimetaja K. Taruste Korrektorid L. Lindret ja V. Pihel ИБ № 3104 Laduda antud 08. 01. 81. Trükkida antud 10. 07. 81 Formaat 84X108/32 Imp. sügavtrükipaber Kiri: literaturnaja Trükipoognaid 2,375 Tingtrükipoognaid 3,S9 Tingvärvitõmmiseid 4,29 Arvestuspoognaid 3,43 Trükiarv 24 000 Tellimus nr. 86 Hind 15 kop.

Kirjastus «Eesti Raamat», 200090. Tallinn. Pärnu mnt. 10 Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42

Kotovski elulugu on imepärane. Enne revolutsiooni oli ta ataman, kelle kuulsus ulatus ta kodupaigast Bessaraabiast kaugele. Neli korda põgenes ta vanglast. Pärast revolutsiooni sai temast punane komandör, legendaarne kangelane, kolme Punalipu ordeni kavaler. Talle oli antud noore Nõukogude vabariigi kõrgeim autasu — Revolutsiooni aurelv — kuldne mõõk. Seepärast kannabki raamat pealkirja «Kuldne mõõk». Peab siiski mainima, et mõõk oli üksnes kaunistatud kullaga, tema tera oli terasest. See oli võimas lahingurelv.

15 kop.